

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

Факультет бізнес-технологій та економіки

(повне найменування інституту, назва факультету)

Економіка та митна справа

(повна назва кафедри)

Пояснювальна записка
до дипломного проєкту (роботи)

магістр

(ступінь вищої освіти)

на тему: Вплив митно-тарифного регулювання на динаміку
зовнішньоторговельних потоків України

Виконав: студентка II курсу,
групи БТЕз-0314м

Спеціальності 051 Економіка

(код і найменування спеціальності)

Освітня програма (спеціалізація)

Митна справа

Пятенко А.Г.

(прізвище та ініціали студента)

Керівник Горбань С.Ф.

Рецензент Морозов Д.М

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»
(повне найменування закладу вищої освіти)

Факультет Бізнес-технологій та економіки

Кафедра Економіка та митна справа

Ступінь вищої освіти магістр

Спеціальність 051 Економіка

(код і найменування)

Освітня програма (спеціалізація): Митна справа

(назва освітньої програми (спеціалізації))

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри _____

Соколов А.В.

__16 жовтня 2025 року

З А В Д А Н Н Я
НА ДИПЛОМНИЙ ПРОЄКТ (РОБОТУ) СТУДЕНТКИ

Пятенко Алла Геннадіївна

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проєкту (роботи) Вплив митно-тарифного регулювання на динаміку зовнішньоторговельних потоків України

керівник роботи Горбань Світлана Федорівна, к.т.н., доцент,

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом закладу вищої освіти від «13» листопада 2025 року №510

2. Строк подання студентом проєкту(роботи) 11.12.2025р.

3. Вихідні дані до роботи праці українських і зарубіжних вчених, матеріали періодичних видань, статистичні матеріали, законодавчі та нормативні акти

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) _____

1. Теоретичні основи митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності

2. Аналіз митно-тарифної політики України та її впливу на динаміку зовнішньої торгівлі

3. Шляхи вдосконалення митно-тарифного регулювання для стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) _____

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	прийняв виконане завдання
1	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	05.11.25
2	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	14.10.25	12.11.25
3	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	05.11.25	19.11.25
Нормоконтроль	Горбань С.Ф., доцент кафедри ЕМС	28.11.25	05.12.25

7. Дата видачі завдання «14» жовтня 2025 року.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів магістерської роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Узгодження теми, складання змісту	02.09.25-11.09.25	
2	Вивчення літературних джерел	15.09.25-23.10.25	
3	Збір матеріалу на дипломну роботу	15.09.25-05.11.25	
4	Групування та аналіз зібраного матеріалу	14.10.25-05.11.25	
5	Виконання першого розділу	14.10.25-05.11.25	
6	Виконання другого розділу	16.10.25-12.11.25	
7	Виконання третього розділу	05.11.25-19.11.25	
8	Формування висновків та рекомендацій	20.11.25-26.11.25	
9	Оформлення дипломної роботи	05.11.25-26.11.25	
10	Перевірка роботи керівником	27.11.25-30.11.25	
11	Одержання відгуку та рецензії	08.12.25	
12	Попередній захист дипломної роботи	04.12.25-08.12.25	
13	Подання роботи на кафедру	11.12.25	
14	Захист дипломної роботи	19.12.25-24.12.25	

Студент(ка)

(підпис)

Пятенко А.Г.

(прізвище та ініціали)

Керівник(проекту) роботи

(підпис)

Горбань С.Ф.

(прізвище та ініціали)

РЕФЕРАТ

Дипломна робота містить 96 с., 19 рис., 4 табл., 77 джерел.

Об'єкт дослідження – зовнішньоторговельні потоки України та процеси їх державного регулювання.

Предмет дослідження – особливості впливу митно-тарифного регулювання на динаміку зовнішньоторговельних потоків України

Мета роботи – оцінка впливу інструментів митно-тарифного регулювання на обсяги, структуру та напрямки зовнішньоторговельних потоків України.

Методи дослідження – історичний, абстрактно-логічний, аналітичний, факторний аналіз, індукція та дедукція, статистичний аналіз.

Основні результати та новизна роботи полягають у визначенні сучасних закономірностей впливу митно-тарифних інструментів на зовнішньоторговельні потоки, виявленні ключових проблем у функціонуванні митної системи, а також формуванні пропозицій щодо її модернізації відповідно до європейських стандартів.

Дослідження має взаємозв'язок із науковими працями, присвяченими реформуванню митної системи, інтеграції України до внутрішнього ринку ЄС, підвищенню ефективності зовнішньоторговельної політики та вдосконаленню державного регулювання ЗЕД.

У висновках встановлено, що митно-тарифне регулювання має суттєвий вплив на динаміку імпорту та експорту України. Оптимізація митної політики, її гармонізація з нормами ЄС, цифровізація процедур та посилення контролю є ключовими передумовами стабілізації зовнішньої торгівлі та забезпечення економічного зростання держави.

МИТНО-ТАРИФНЕ РЕГУЛЮВАННЯ, ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНІ ПОТОКИ,
МИТНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ, ЦИФРОВІЗАЦІЯ МИТНИХ ПРОЦЕДУР,
ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ.

ЗМІСТ

Завдання на дипломну роботу	2
Реферат	4
Вступ	6
1 Теоретичні основи митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності	10
1.1 Сутність та роль митно-тарифного регулювання в системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю	10
1.2 Інструменти та механізми митно-тарифного регулювання	19
1.3 Теоретичні підходи до оцінки впливу митно-тарифного регулювання на зовнішню торгівлю держави	30
Висновки до 1 розділу	38
2 Аналіз митно-тарифної політики України та її впливу на динаміку зовнішньої торгівлі	39
2.1 Поточний стан і тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України	39
2.2 Оцінка ефективності митно-тарифної політики України	52
2.3 Вплив митно-тарифних інструментів на динаміку експорту та імпорту України	58
Висновки до 2 розділу	65
3 Шляхи вдосконалення митно-тарифного регулювання для стимулювання зовнішньоекономічної діяльності України	66
3.1 Пропозиції щодо вдосконалення митно-тарифного механізму в контексті євроінтеграції	66
3.2 Напрями оптимізації митно-тарифної політики України	75
Висновки до 3 розділу	81
Висновки	83
Перелік посилань	88

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах глобалізації зовнішньоекономічна діяльність є одним із ключових чинників економічного розвитку держави. Для України, яка активно інтегрується у світовий економічний простір та розвиває торговельно-економічні відносини з країнами Європейського Союзу та іншими партнерами, ефективне митно-тарифне регулювання набуває особливого значення. Саме митно-тарифна політика виступає важливим інструментом державного впливу на структуру зовнішньої торгівлі, конкурентоспроможність національного виробника, наповнення бюджету та формування сприятливих умов для розвитку міжнародної кооперації.

Зміни у митних тарифах, застосування тарифних квот, преференцій та заходів торговельного захисту безпосередньо позначаються на динаміці імпорту та експорту, впливаючи як на обсяги товаропотоків, так і на їхню товарну структуру. Для України, яка протягом останнього десятиліття проходила складні трансформаційні процеси, приєдналася до Світової організації торгівлі та підписала Угоду про асоціацію з ЄС, питання оптимізації митно-тарифної політики стає особливо актуальним.

Дослідження впливу митно-тарифного регулювання на зовнішню торгівлю дозволяє виявити ефективність застосованих інструментів, визначити проблемні аспекти та сформулювати пропозиції щодо удосконалення державної політики у сфері ЗЕД. Аналіз динаміки імпорту та експорту України у взаємозв'язку з митними рішеннями дає змогу оцінити рівень економічної відкритості, чутливість вітчизняного ринку до зовнішніх чинників та перспективи розвитку торговельних відносин у контексті євроінтеграції.

Отже, дослідження впливу митно-тарифного регулювання на динаміку обсягів імпорту й експорту України є важливим як з наукової, так і з практичної точки зору, адже його результати можуть сприяти формуванню ефективної тарифної політики та посиленню зовнішньоекономічного потенціалу держави.

Дослідженням питань впливу митно-тарифного регулювання на динаміку обсягів імпорту й експорту України займалося чимало українських та зарубіжних науковців, зокрема О. Білорус, А. Філіпенко, Т. Мельник, І. Бураковський, В. Геєць, Л. Худoley, а також іноземні дослідники П. Кругман, М. Портер, Д. Рікардо, Дж. Бхагваті, праці яких присвячені теоретичним та прикладним аспектам зовнішньої торгівлі, тарифного регулювання та міжнародної економічної політики. Їхні напрацювання формують важливе теоретичне підґрунтя для аналізу сучасних тенденцій у сфері митно-тарифного регулювання та дозволяють глибше зрозуміти механізми впливу тарифних інструментів на торговельні потоки.

Саме цим зумовлений вибір і актуальність теми дипломної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок досліджень збігається з фундаментальними науковими дослідженнями кафедри економіки та митної справи: «Дослідження формування та функціонування бізнес-екосистем в умовах сталого розвитку».

Мета і задачі дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є оцінка впливу інструментів митно-тарифного регулювання на обсяги, структуру та напрямки зовнішньоторговельних потоків України.

Для досягнення поставленої цілі в роботі вирішено наступні задачі:

- дослідити сутність та роль митно-тарифного регулювання в системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю;
- виокремити інструменти та механізми митно-тарифного регулювання (мита, тарифні квоти, преференції, антидемпінгові заходи тощо);
- розглянути теоретичні підходи до оцінки впливу митно-тарифного регулювання на зовнішню торгівлю держави;
- визначити загальну характеристику зовнішньоекономічної діяльності України за останні роки;
- зробити аналіз митно-тарифної політики України (ставки ввізного/вивізного мита, тарифні зміни, участь у міжнародних угодах – СОТ,

Угода про асоціацію з ЄС);

– відстежити динаміку обсягів імпорту та експорту України у 2015–2024 роках;

– розробити пропозиції щодо вдосконалення митно-тарифного механізму в контексті євроінтеграції;

– визначити напрями оптимізації митно-тарифної політики.

Об’єктом дослідження є зовнішньоторговельні потоки України та процеси їх державного регулювання.

Предметом дослідження є особливості впливу митно-тарифного регулювання на динаміку зовнішньоторговельних потоків України.

Методи дослідження. історичний аналіз - при дослідженні сутності та ролі митно-тарифного регулювання в системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю, абстрактно-логічний – при дослідженні інструментів та механізмів митно-тарифного регулювання; аналітичний, факторний аналіз - при аналізі митно-тарифної політики України (ставки ввізного/вивізного мита, тарифні зміни, участь у міжнародних угодах – СОТ, Угода про асоціацію з ЄС); індукції та дедукції – динаміка обсягів імпорту та експорту України у 2015–2024 рр.

Інформаційною базою дослідження послужили статистичні бази: Європейської комісії та Державної служби статистики України; підручники, монографії, збірники, наукові статті в періодичних виданнях, інтернет-джерела, особисті дослідження автора.

Практичне значення одержаних результатів. Рекомендації щодо вдосконалення митно-тарифного механізму в контексті євроінтеграції можуть бути використані у процесі розроблення «Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2026 року» Запорізькою обласною державною адміністрацією.

Апробація результатів дипломної роботи. Основні результати дипломної роботи були викладені і ухвалені на Всеукраїнській науково-практичній

конференції «Національна економіка в умовах війни: безпека та розвиток» (14.11.2025 р., м. Львів).

Структура і обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дипломної роботи – 96 сторінок, 4 таблиці, 19 рисунків. Список використаних джерел нараховує 77 найменувань.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1 Сутність та роль митно-тарифного регулювання в системі державного управління зовнішньоекономічною діяльністю

Митно-тарифне регулювання охоплює сукупність економічних заходів, спрямованих на підтримку та стабілізацію національної економіки.

Головним інструментом тарифної політики є встановлення митних тарифів – системи зборів, які стягуються з товарів під час перетину митного кордону держави.

При формуванні тарифів кожна країна керується певними принципами, що визначають її митну політику. Загально важливим орієнтиром у зовнішній торгівлі є прагнення до позитивного торговельного сальдо, тобто до переваги експорту над імпортом, оскільки експортна продукція забезпечує зайнятість та інші сприятливі ефекти для економіки країни-експортера.

Митні збори, як ключовий регулятор зовнішньоторговельних відносин, можуть переслідувати різні цілі. Залежно від функції їх поділяють на фіскальні, протекціоністські та обмежувальні мита.

Фіскальні мита орієнтовані на поповнення державного бюджету. При їх встановленні держава розглядає тарифи як джерело доходів, тому розмір мита визначається з урахуванням максимізації абсолютних надходжень, а не лише відносних ставок, адже необґрунтоване підвищення тарифів може зменшити обсяги імпорту і, відповідно, знизити сумарні надходження [1].

Історичні приклади ілюструють фіскальну роль мит: у Піреї (порт Афіні) в 400 р. до н.е. стягувався 2% митний збір на експорт і імпорт, що приносив до 36 талантів на рік (приблизно 1,5 т золота); після Пелопонеської війни ставка була підвищена до 5% [2]. На початку ХХ століття в російській імперії митні збори були другою за обсягом джерелом державних доходів після акцизів на алкоголь [3].

Фіскальні мита зазвичай коригуються залежно від показників надходжень. Прикладом неефективної фіскальної практики в Україні є перманентно змінюване тарифне регулювання імпорту автомобілів, що призводить до різких коливань бюджетних надходжень.

Зазвичай такі фіскальні мита застосовуються до імпорту; однак країни-експортери можуть вводити експортні мита в фіскальних цілях, тим самим перекладаючи частину податкового тягаря на іноземних споживачів — це часто спостерігається в країнах, що експортують нафту та інші енергоносії.

Крім мит, під час перетину митного кордону стягуються й інші фіскальні платежі: податок на додану вартість, акцизи, що спрямовуються до державного бюджету, а також митні та адміністративні збори, які надходять до відповідних органів.

Протекціоністські мита спрямовані на захист вітчизняних товаровиробників і застосовуються до імпортних поставок; до них належать антидемпінгові, компенсаційні та спеціальні мита.

Обмежувальні мита стосуються експорту та мають на меті:

- 1) стримування вивезення товарів, що є дефіцитними всередині країни;
- 2) стимулювання експорту товарів з доданою вартістю (високотехнологічної продукції) замість сировини.

Залежно від того, на якому етапі руху вантажу їх стягують, мита поділяються на імпортні (ввізні), експортні (вивізні) і транзитні [1].

Митно-тарифне регулювання сприяє розвитку національної системи господарювання та стабілізації економіки: воно може прискорювати або стримувати зовнішню конкуренцію, стимулювати або перешкоджати припливу іноземних інвестицій, захищати вітчизняного виробника та внутрішній ринок, що в сукупності підвищує ефективність національного виробництва [4].

В Україні ставки мит є уніфікованими для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форми власності, організаційно-правової форми та місцезнаходження, за винятком випадків, передбачених законодавством та міжнародними угодами. Порядок обкладення митом

регулюється низкою нормативних актів, зокрема законами «Про Єдиний митний тариф», «Про Митний тариф України» та відповідним декретом Кабінету Міністрів [5].

Таким чином, митно-тарифні інструменти формують базу для управління міжнародними економічними зв'язками як на національному, так і на міждержавному рівні.

Гребельник О. П. пропонує трактувати систему митно-тарифного регулювання зовнішньоекономічної діяльності як багаторівневу структуру, що функціонує на п'яти взаємопов'язаних рівнях (див. табл. 1.1).

Таблиця 1.1 – Рівні системи митно-тарифного регулювання

Рівень	Основний зміст
Мікрорівень	Суб'єкти господарювання – юридичні й фізичні особи: підприємства, фірми та організації, що здійснюють експортно-імпортні операції з товарами, предметами та послугами.
Мезорівень	Національні галузеві та регіональні об'єднання, включаючи міністерства й відомства, які безпосередньо здійснюють регулювання зовнішньоекономічних зв'язків, а також інші центральні органи, що активно впливають на тарифну політику щодо експорту та імпорту.
Макрорівень	Державний рівень: ключовими акторами є уряд і парламент, які визначають загальні напрями митно-тарифної політики.
Метарівень	Формування митно-тарифних пріоритетів у контексті міжнародної та регіональної інтеграції, зокрема в процесі створення та розвитку митних союзів і координації дій митних служб.
Мегарівень	Міжнародні інституції та об'єднання (насамперед Світова організація торгівлі, Міжнародна торгова палата, Міжнародний валютний фонд, ЮНКТАД та інші), що визначають глобальні правила та стандарти.

Доктор економічних наук, професор Гребельник О.П. підкреслює, що в різні історичні періоди домінування в системі митно-тарифного регулювання може переходити від одного рівня до іншого. Якщо макрорівневі інститути не виступають провідною силою впливу, на перший план виходять суб'єкти мікро- або мезорівня. Це проявляється, зокрема, у прагненні окремих підприємств

мінімізувати митні витрати та в активному просуванні інтересів окремих відомств на галузевому чи регіональному рівні [6].

Митна система України зазнала низки еволюційних етапів та реформ. Після розпаду СРСР на початку 1991 року з колишніх 118 митниць, що діяли в межах союзної системи, на території незалежної України функціонувало лише 25 митних підрозділів [7]. Радянська організаційна модель митної служби передбачала жорстку управлінську вертикаль: Головне управління державного митного контролю при Раді Міністрів СРСР, республіканські та регіональні митниці, що відповідало політиці зовнішньоторговельної монополії союзної держави.

Початком самостійної історії української митниці вважається прийняття Закону УРСР «Про митну справу в Українській РСР» (25.06.1991), яке сьогодні відзначається як День митної служби. Цей нормативний акт мав принципове значення: він заклав основу для формування власної системи митних органів в Україні, передав загальне керівництво митною справою органам республіканської влади (Верховній Раді та Кабінету Міністрів УРСР) і вивів місцеві митниці зі структури союзних органів.

Подальшим важливим кроком стало утворення Державного митного комітету України (11 грудня 1991 р.) та ухвалення Митного кодексу України (12.12.1991), який набрав чинності з 01.01.1992. У сформованій системі основними елементами були Державний митний комітет (пізніше — Митна служба України з 2000 р.), регіональні митниці, спеціалізовані митні підрозділи, а також відповідні організації й навчальні заклади.

Нині Державна митна служба (ДМС) є центральним органом виконавчої влади, функції митного адміністрування виконуються її регіональними підрозділами та спеціалізованими управліннями відповідно до встановленого порядку. ДМС правонаступник зобов'язань і повноважень розформованого Державного митного комітету України [8].

За останні роки функціональні обов'язки та повноваження Державної митної служби значно розширилися, однак законодавчо не завжди відображено

відповідне розширення її організаційних прав, які могли б підвищити ефективність виконання покладених завдань. Єдиним очевидним нововведенням стало надання службі права укладати меморандуми з учасниками зовнішньоекономічної діяльності з метою удосконалення митного контролю; основні межі правового статусу залишилися переважно без змін.

Зміни торкнулися порядку призначення керівництва ДМС: якщо раніше голова призначався і звільнявся Президентом України у встановленому порядку, то відповідно до нового положення ця компетенція передається Кабінету Міністрів України за поданням прем'єр-міністра, при цьому ініціативи щодо кандидатур вносить міністр фінансів. Аналогічні зміни стосуються і призначення заступників голови. Слід зазначити, що невирішеним залишилося питання відповідності цих норм окремим положенням Митного кодексу і Конституції: за Митним кодексом керівника спеціально уповноваженого центрального органу виконавчої влади в митній сфері призначає і звільняє Президент, тоді як у Конституції функція призначення керівників центральних органів, які не входять до складу КМУ, покладається на Кабінет Міністрів за поданням прем'єр-міністра (стаття 116). Ці розбіжності до цього часу не отримали повного законодавчого врегулювання [7].

Функціональні повноваження голови ДМС також були розширені: він визначає пріоритети та стратегічні напрями діяльності служби, звітує перед міністром фінансів, розпоряджається бюджетними коштами служби як розпорядник, готує проекти нормативних актів для подання до КМУ та формує Вищу атестаційну комісію; одночасно знижено ступінь персональної відповідальності перед Президентом — голова відповідає перед Кабінетом Міністрів. Запроваджено також вимогу погодження проектів нормативних актів ДМС із Міністерством фінансів, а прийняті рішення служби набувають обов'язкового характеру для центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання у межах, встановлених положенням.

Крім організаційних трансформацій, у контексті митної політики важливо зазначити роль митно-податково-тарифного регулювання як базового елементу фінансово-економічного механізму регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Установленням експортних і імпорتنих митних податків держава формує інструментарій впливу на зовнішньоторговельні потоки; ці інструменти відрізняються універсальністю застосування й можуть виконувати фіскальні, стимулювальні або захисні функції залежно від цілей політики.

Митне оподаткування, як правило, регламентується митним кодексом – універсальним нормативним актом, що визначає завдання, принципи, структуру та функції митних органів, а також порядок реалізації митного контролю і фіскального адміністрування [9]. У науковій літературі тривають дискусії щодо правової природи мита: частина дослідників кваліфікує його як податок, інші — як збір. Авторський підхід, що враховує комплекс ознак обох категорій, дозволяє розглядати мито як особливу категорію платежу, що поєднує елементи податкового та збірного характеру і займає специфічне місце в системі фінансово-економічного регулювання зовнішньої торгівлі.

Митні тарифи, що формують систему ставок мита для імпорту та експорту, є традиційним і універсальним інструментом торговельної політики: вони впливають на внутрішні ціни імпорتنих товарів, структуру споживання, конкурентоспроможність вітчизняних виробників та розвиток окремих секторів економіки [10]. У сучасному контексті тарифна політика реалізується в умовах взаємодії національного права та міжнародних зобов'язань, що обмежують і одночасно формують параметри використання митних інструментів.

У трансформаціях світової практики виявляються дві протилежні тенденції: з одного боку – зростання нетарифних бар'єрів та «нового протекціонізму» (технічні та санітарні стандарти, квоти, добровільні угоди), а з іншого – просування принципів лібералізації міжнародної торгівлі під егідою СОТ, яка вважає митні тарифи базовим універсальним інструментом регулювання у відкритій ринковій економіці [3].

Митний тариф виконує як фіскальну, так і регуляторну функції, забезпечуючи захист національного виробника, стимулювання імпорту необхідних для розвитку галузей товарів через пільгові режими або диференційовані ставки, а також слугуючи інструментом зовнішньополітичного впливу. На підставі світового досвіду виокремлюють низку ключових функцій митного тарифу в системі регулювання зовнішньої торгівлі [11].

Одним із ключових аспектів митно-тарифної політики, важливим і в теоретичній, і в практичній площинах, є методологія визначення рівня митних платежів. Через багатовимірний та специфічний вплив тарифів на зовнішньоторговельні відносини й загальний економічний розвиток країни, встановлення ставок вимагає виваженого підходу з урахуванням усіх потенційних економічних та соціальних наслідків.

Розглянемо основні функції митного тарифу (рис. 1.1)

Рисунок 1.1 – Основні функції митного тарифу

Як вже зазначалося, орієнтиром при формуванні ввізних і вивізних мит виступають світові та внутрішні ціни. Відтак зміни у внутрішній економіці або на глобальних ринках зумовлюють перегляд національної тарифної системи та

суміжних механізмів регулювання зовнішньоекономічних зв'язків. Такі корекції можуть здійснюватися як через комплексну реформу системи митних зборів, так і шляхом загального або вибіркового коригування ставок для окремих товарних позицій або груп. При цьому важливо враховувати не лише поточні витрати й ціни, але й динаміку їх змін, а також зовнішньоторговельні пріоритети й принципи державної політики.

Загальна конструкція системи митних зборів, зокрема діючих мит, має спиратися мінімум на такі показники: динаміку та рівень міжнародних витрат; динаміку та рівень внутрішніх (національних) витрат; коливання курсу національної валюти [7]. Методика формування та моделі розрахунку митних ставок повинні інтегрувати всі ці чинники та враховувати їхню взаємодію. У практиці застосовуються різні підходи до визначення тарифів.

У світовій практиці можна виокремити два базових способи встановлення митних ставок. Перший — специфічне (або кількісне) мито, коли ставка встановлюється як фіксована сума на одиницю виміру товару (наприклад, за кілограм, літр або одиницю площі), незалежно від його вартості. Другий — адвалерне мито, яке розраховується як відсоток від задекларованої або спеціально визначеної вартості товару.

Окрім чистих специфічних або адвалерних методів, широко застосовується змішаний підхід: митний орган може використовувати різні методи розрахунку паралельно, застосовуючи ту ставку, яка забезпечує вищий розмір митного платежу для конкретної партії товару. Такий підхід дозволяє гнучкіше реагувати на варіації цін і структур товарообігу.

Система митних зборів також включає платежі, що не мають аналогів у внутрішній податковій системі — наприклад, збори за митне оформлення, зберігання, супровід, реєстраційні збори на імпорتنі транспортні засоби тощо, а також спеціальні податки і додаткові мита, які можуть вводитися з фіскальною або захисною метою.

У механізмі фінансово-економічного регулювання зовнішньоекономічної діяльності поряд із тарифними інструментами важливе значення мають

специфічні податки — зокрема ПДВ та акцизи. Разом із митними зборами вони утворюють єдиний комплекс, що враховує вітчизняні економічні умови й зовнішні чинники, і застосовується для досягнення фіскальних та політико-економічних цілей.

Принципи визначення рівня спеціального оподаткування у зовнішній торгівлі сходяться з факторами, що впливають на встановлення мит: динаміка цінових співвідношень на світовому ринку, стратегічні пріоритети зовнішньоторговельної політики держави, а також балансування ресурсів, необхідних для формування державного бюджету.

У міжнародній практиці експортні поставки зазвичай не обкладаються ПДВ та акцизами, щоб підвищити конкурентоспроможність товарів на зовнішньому ринку, хоча існують винятки. При імпорті ж країни, як правило, застосовують ПДВ на імпортні товари за ставками, які діють для вітчизняної продукції, хоча для стимулювання ввезення високотехнологічних або соціально важливих товарів можливі звільнення від ПДВ.

Акцизи, як форма непрямого оподаткування, у більшому ступені визначаються внутрішніми пріоритетами держави і виконують соціально-регулюючу функцію; міжнародні зобов'язання мають менший вплив на політику встановлення акцизних ставок, через що держава має значну свободу в їх формуванні.

На практиці часто застосовують комбіновані заходи — поєднання тарифних і нетарифних механізмів. Наприклад, у розвинених країнах тарифні квоти можуть поєднуватися з різними ставками: низькими митами для квотних обсягів і підвищеними (консолідованими) ставками для поставок понад квоту. Теоретично тарифні квоти не мають на меті повного обмеження імпорту, але вони дозволяють диференціювати умови доступу до ринку й балансувати інтереси внутрішніх виробників та споживачів [12].

Узагальнення наукових досліджень свідчить про багатофункціональність податково-тарифного регулювання зовнішньоторговельної діяльності: митна політика може одночасно виконувати захисні, стимулювальні, фіскальні та

соціальні завдання. Проте конфліктність цих цілей потребує їхнього узгодження в рамках єдиного фінансово-економічного механізму. Брак узгодженості між митно-тарифною та податковою політикою, а також відсутність достатньої теоретичної бази для деяких аспектів їхньої взаємодії, залишаються суттєвими проблемами.

Отже, для об'єктивної оцінки ефективності механізмів фінансово-економічного регулювання зовнішньоторговельної діяльності і розроблення заходів щодо їхнього вдосконалення необхідно враховувати широкий спектр політичних, економічних і соціальних факторів та застосовувати комплексні наукові методи з системним підходом до аналізу.

1.2 Інструменти та механізми митно-тарифного регулювання

У контексті глобалізації та процесів міжнародної інтеграції зовнішньоекономічна діяльність окремих держав виступає вагомим сектором національної економіки і може як прискорювати, так і уповільнювати темпи її зростання та розвитку.

Для великих відкритих економік надання митних преференцій, застосування пільгових режимів, а також ослаблення або скасування торговельних бар'єрів зазвичай має позитивний ефект. Натомість для низки інших країн такі заходи можуть виявитися шкідливими та загрожувати їхнім економічним інтересам. Одночасно державам із ринковою організацією економіки слід визначати і підтримувати раціональний баланс між адміністративним регулюванням і відкритою зовнішньоекономічною політикою, що стає особливо важливим у періоди посиленої глобалізаційної динаміки.

Інструменти регулювання зовнішньої торгівлі традиційно застосовують як для стримування, так і для стимулювання експортно-імпортних операцій (див. рис. 1.2, 1.3).

Рисунок 1.2 – Заходи регулювання експорту

Головним показником ефективності застосування митно-тарифних засобів і загалом митної політики є задоволення національних економічних інтересів та виконання запланованих фіскальних завдань. Надійне митне регулювання є необхідною умовою для здійснення зовнішньоекономічної діяльності усіх держав.

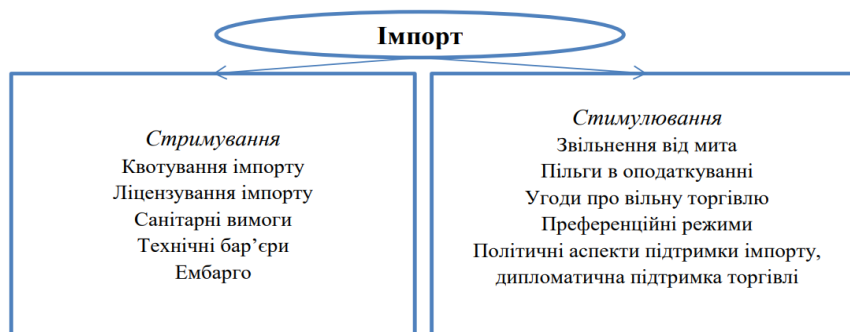

Рисунок 1.3 – Заходи регулювання імпорту

Нижче наведено законодавче тлумачення поняття: «митне регулювання – регулювання питань, пов'язаних із встановленням мит та інших податків, що справляються при переміщенні товарів через митний кордон України, процедурами митного контролю, організацією діяльності органів митного контролю України» (ст. 1 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-ХІІ).

З цього визначення випливають ключові складові поняття «митного регулювання» у сфері зовнішньоторговельних відносин (див. рис. 1.3): встановлення митних і суміжних податкових платежів при переміщенні товарів через кордон, організація процедур митного контролю та функціонування органів митної влади.

Особливого значення в системі митного регулювання набувають інструменти митно-тарифної політики, оскільки саме вони в тій мірі, яка є найповнішою, визначають обсяги і умови зовнішньоекономічного обміну та сприяють або ускладнюють здійсненню зовнішньоторговельних операцій.

Рисунок 1.4 – Заходи регулювання імпорту

За напрямом впливу інструменти митно-тарифного регулювання поділяються на ті, що стримують імпорт (квоти, ліцензування, санітарно-технічні бар'єри, ембарго тощо), та ті, що його стимулюють (звільнення від мита, податкові пільги, угоди про вільну торгівлю, преференційні режими, дипломатична підтримка торгівлі тощо). У науковій літературі ці засоби

традиційно класифікують на тарифні (пов'язані з митним оподаткуванням) та нетарифні механізми регулювання. Розглянемо детальніше теоретичні аспекти зазначених інструментів.

Митне оподаткування охоплює всі види митних платежів і загальні правила оподаткування операцій у зовнішньоекономічній сфері. До нетарифних заходів належать такі інструменти, як антидемпінгові заходи, технічні бар'єри, квоти, ліцензування, субсидії, ембарго та подібні адміністративні обмеження.

За своєю економічною природою мито виступає обмежувальним чинником зовнішньоторговельної діяльності, який діє опосередковано через ринкові механізми. Метою застосування митних платежів може бути як фіскальне наповнення бюджету, так і протекціоністський захист внутрішнього виробництва; на рівні окремих суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності наявність або відсутність мит прямо впливає на їхні фінансові результати й комерційну поведінку.

Нетарифні адміністративні заходи формують комплекс правових і адміністративних засобів, що обмежують доступ іноземних товарів на внутрішній ринок. Тарифні інструменти, натомість, спрямовані на надання конкурентних переваг національним виробникам, виконуючи одночасно захисну і фіскальну функції.

У національній практиці ключовим елементом тарифного регулювання є митний тариф. Законом України «Про Митний тариф України» від 4 червня 2020 р. № 674-ІХ визначено номенклатуру товарів та відповідні ставки ввізного мита, систематизовані відповідно до Української класифікації товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТ ЗЕД) [13]. Митний тариф України містить перелік ставок ввізного мита для товарів, що ввозяться на митну територію, а УКТ ЗЕД відіграє роль товарної номенклатури в системі тарифного регулювання.

У літературі термін «митний тариф» уживається у вузькому значенні (перелік ставок мита, що стягуються при перетині митного кордону однієї держави або об'єднання держав) та у ширшому — як елемент

зовнішньоторговельної політики, що регулює співвідношення національного та міжнародного ринків. Мито як загальне поняття розглядається як податок на товари, що переміщуються через митний кордон; в Україні тарифна система є універсальною для всіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності незалежно від форми власності.

За структурою диференціації ставки митних тарифів поділяють на прості та складні. Простий тариф передбачає одну ставку для відповідної товарної позиції незалежно від країни походження; складний (комплексний) тариф містить кілька ставок залежно від походження товару та інших критеріїв. Вітчизняний тариф за ознакою диференціації є складним – ставки диференційовані за групами товарів та походженням [13].

Тарифна політика може передбачати встановлення преференційних, мінімальних та максимальних ставок: преференційні (найбільш сприятливі) – для країн-партнерів на підставі угод або членства в інтеграційних об'єднаннях; пільгові – для окремих товарних груп; максимальні – для інших торговельних партнерів. Види тарифів в Україні регулюються Законом «Про Митний тариф України» – зокрема пільгові, преференційні та повні тарифи [13].

Мито в національній системі є обов'язковим непрямим податковим платежем, передбаченим відповідними податковими і митними нормами; сплата мит здійснюється в національній валюті при перетині митного кордону. Детальні класифікаційні ознаки та види мит наведені у додатку А; нижче зосередимося на ключових ознаках і типах.

За напрямком переміщення товару розрізняють ввізні (імпортні), вивізні (експортні) та транзитні мита [14]. За періодичністю – фіксовані та сезонні мита; ставка фіксованого мита є постійною, тоді як сезонне мито може застосовуватися протягом визначеного діапазону календарних днів (наприклад, від 60 до 120 днів підряд для окремих товарів). За методикою нарахування розрізняють адвалорні, специфічні та комбіновані ставки: адвалорні – у відсотках від митної вартості, специфічні – фіксовані у грошовому еквіваленті за одиницю товару, комбіновані – поєднують обидві методики.

Окрему групу становлять захисні мита: спеціальні, антидемпінгові та компенсаційні. Вони застосовуються на підставі спеціальних розслідувань уповноважених органів (в Україні – Міністерства економіки) з метою захисту вітчизняних виробників від недобросовісної конкуренції. Антидемпінгове мито вводится у випадках ввезення товарів за демпінговими цінами, що порушують умови конкуренції на внутрішньому ринку; компенсаційне мито застосовується до субсидованого імпорту або щодо експорту товарів, виробництво яких отримувало державну підтримку. Згідно з національним законодавством, ставка компенсаційного мита не повинна перевищувати розміру застосованої субсидії, а ставка антидемпінгового мита дорівнює різниці між демпінговою ціною та внутрішньою ціною виробника. Розрізняють також автономні (національно встановлені) та звичайні (узгоджені в рамках дво- або багатосторонніх угод) ставки.

Для митних цілей визначається митна вартість товару (рис.1.5) – сума, що декларується і фактично сплачується за товар, який перетинає митний кордон; у ширшому розумінні це вартість, що фігурує в зовнішньоторговельних відносинах і відображає договірну ціну між сторонами. Митні органи здійснюють контроль точності і правильності визначення митної вартості, яка, у свою чергу, слугує базою оподаткування для мита, ПДВ та акцизів.

Нижче подано опис порядку розрахунку митних платежів за адвалорними та специфічними ставками.

Розрахунок мита за адвалерною ставкою:

$$M = V_m * C_a / 100 \quad (1.1),$$

де M – мито; V_m – митна вартість товару; C_a – адвалерна ставка мита.

Розрахунок мита за специфічною ставкою:

$$M = K * C_s * K_c \quad (1.2),$$

де K – кількість товару (натуральні одиниці виміру); C_c – специфічна ставка мита;

K_c – курс національної валюти НБУ, що встановлений на день прийняття митної декларації.

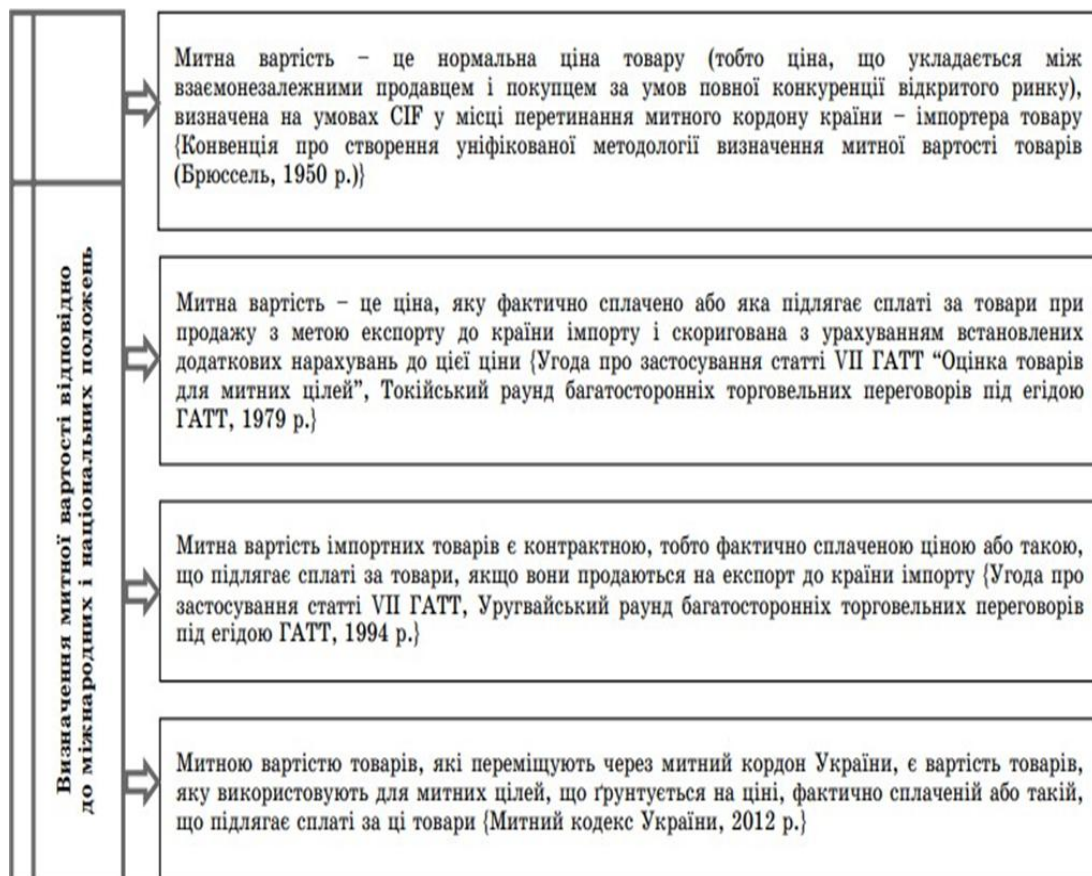

Рисунок 1.5 – Підходи до розуміння поняття «митна вартість» у національних та міжнародних нормативно-правових документах

Митні платежі, що підлягають сплаті при ввезенні товарів на митну територію в режимі імпорту, включають, окрім ввізного мита, акцизний збір та податок на додану вартість [15]. Податковою базою для цих платежів також виступає митна вартість імпортованих товарів. Митна вартість, як правило, визначається на підставі договірної ціни купівлі-продажу, якщо така інформація надана; у цьому випадку при розрахунку застосовується первинний (перший) метод. У відсутності договору або коли договірні дані недоступні, митна

вартість встановлюється за альтернативними методиками, передбаченими відповідними правилами (див. рис. 1.6).

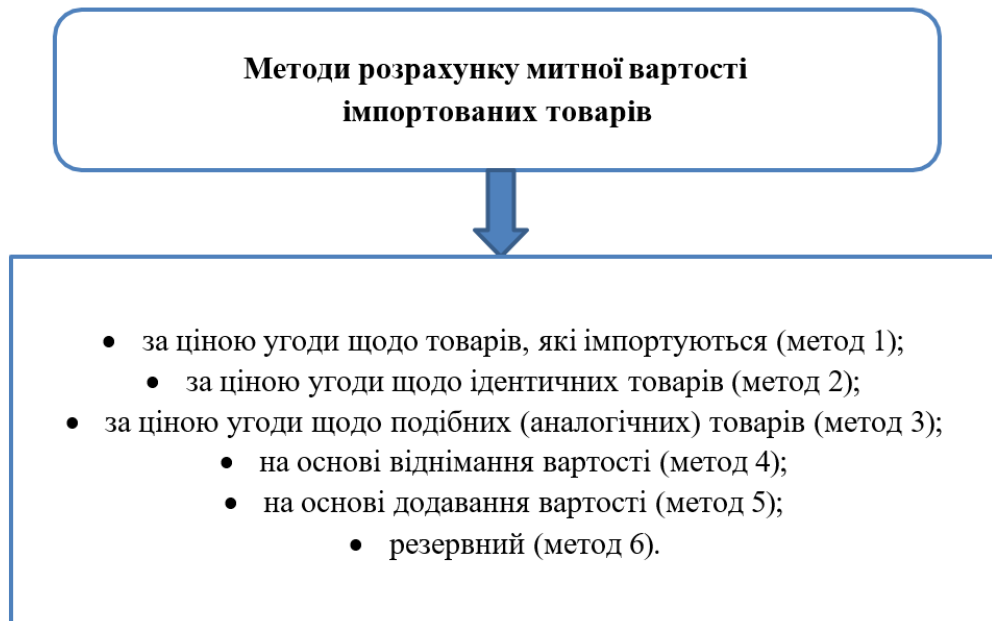

Рисунок 1.6 – Методи розрахунку митної вартості товарів при імпорті

Акцизний податок держави запроваджується з метою зменшення споживання окремих товарів, що можуть негативно впливати на здоров'я населення або довкілля. Акциз є непрямим податком на споживання підакцизних товарів. До головних категорій таких товарів належать: етиловий спирт та спиртові дистиляти; тютюнові вироби, тютюн і його замітники; алкогольні напої; паливно-енергетичні продукти; легкові автомобілі, їхні кузови, причепа та напівпричепа; мотоцикли; транспортні засоби для перевезення понад 10 пасажирів або вантажів; електрична енергія. Податкове навантаження у вигляді акцизу, подібно до мита, може визначатися як адвалорним, так і специфічним методом нарахування.

Розрахунок акцизного податку за адвалерною ставкою можна розрахувати за формулою 1.3:

$$A = Ca*(B_m+M) \quad (1.3),$$

де А – акцизний податок;

М – мито;

В_м – митна вартість товару;

С_а – адвалерна ставка акцизного податку.

Розрахунок акцизного податку за специфічною ставкою проводять так:

$$A = C_s * (V_m + M) \quad (1.4),$$

де А – акцизний податок;

М – мито;

В_м – митна вартість товару;

С_с – специфічна ставка акцизного податку

Імпортні операції також підлягають оподаткуванню податком на додану вартість, який включається до обов'язкових митних платежів. Слід зауважити, що ПДВ стягується з імпортера при ввезенні товарів незалежно від того, чи є він платником ПДВ у межах національної податкової системи. Рівні ставок ПДВ на імпортні товари встановлюються державою самостійно з урахуванням її фіскальних потреб, протекціоністських завдань та інших цілей регулювання зовнішньоторговельної діяльності. Далі подано алгоритм розрахунку ПДВ при ввезенні товарів на митну територію України.

Розрахунок податку на додану вартість здійснюють так:

$$ПДВ = (V_m + M + A) * C_{пдв} \quad (1.5),$$

де ПДВ – податок на додану вартість;

М – мито;

В_м – митна вартість товару; А – акцизний податок;

С_{пдв} – ставка податку на додану вартість

Розрахунок суми митних платежів, яку необхідно сплатити при імпорті товарів на територію України буде розраховуватись так:

$$\text{МП} = \text{М} + \text{А} + \text{ПДВ} \quad (1.6),$$

де МП – сума митних платежів;

ПДВ – податок на додану вартість; М – мито;

А – акцизний податок.

Ряд держав поряд із митно-тарифними заходами широко застосовує різноманітні нетарифні методи регулювання зовнішньої торгівлі [16]. Нетарифні заходи закріплюються в нормативно-правових актах і безпосередньо коригують напрями та інтенсивність зовнішньоекономічної діяльності.

На відміну від додаткового митного оподаткування, нетарифні інструменти реалізуються через правові обмеження і, як правило, спрямовані на захист вітчизняних виробників. Це можуть бути вимоги щодо отримання спеціальних дозволів (ліцензій) на ввезення товарів, кількісні обмеження імпорту (квотування), антидемпінгові заходи, заборони на імпорт тощо.

У загальному вигляді нетарифне регулювання визначається як комплекс адміністративних заходів, призначених для захисту внутрішнього ринку від негативного впливу імпорту, що не пов'язані безпосередньо з митним оподаткуванням. Ці заходи носять обов'язковий адміністративний характер, а за їх порушення передбачена адміністративна або кримінальна відповідальність для учасників зовнішньоекономічних операцій.

Найпоширеніші нетарифні інструменти можна охарактеризувати так:

1. Ембарго – заборона на експорт або імпорт окремих товарів. Наприклад, багато країн забороняють вивіз національних історичних і культурних цінностей; забороняється також увезення продукції, що може завдати шкоди навколишньому середовищу або суперечить правилам країн-експортерів.

Ембарго також використовується як засіб політичного тиску чи санкцій і може запроваджуватись в рамках національного законодавства або міжнародних угод.

2. Ліцензування і квотування – кількісні обмеження на експорт та імпорт. Квота встановлює ліміт на обсяг або вартість імпорту/експорту певних товарних груп і може слугувати для балансування платіжного балансу або внутрішнього попиту та пропозиції. У науковій літературі розрізняють глобальні квоти (незалежні від походження товару), групові квоти (для товарів із визначених груп країн) та індивідуальні квоти (для товарів з конкретної країни). Ліцензування передбачає видачу дозволів на здійснення конкретних операцій з імпорту чи експорту (імпорт певних товарів із визначених країн або експорт з України) і може здійснюватися у формі генеральних, одноразових або відкритих ліцензій. Генеральна ліцензія діє для певної країни чи групи товарів; одноразова – для конкретної операції; відкрита — надає право здійснювати операції протягом визначеного періоду.

3. Добровільні обмеження – неформальні угоди між експортерами і імпортерами про обмеження експорту або імпорту певної продукції в обсягах, погоджених сторонами.

4. Антидемпінгові заходи – застосовуються в адміністративному порядку (з можливістю судового оскарження) і спрямовані на протидію ввезенню товарів за цінами нижчими за ті, що практикуються на внутрішньому ринку країни-виробника; зазвичай їх розглядають у контексті міжнародних правил (зокрема СОТ).

5. Технічні бар'єри – комплекс вимог до маркування, пакування, стандартизації та сертифікації; їх невиконання створює додаткові перешкоди для ввезення товарів.

Отже, митно-тарифні та нетарифні засоби регулювання зовнішньоекономічної діяльності взаємодіють з метою формування сприятливих конкурентних умов для національного виробника та захисту внутрішнього ринку шляхом використання як ринкових, так і адміністративних механізмів регулювання.

1.3 Теоретичні підходи до оцінки впливу митно-тарифного регулювання на зовнішню торгівлю держави

Митна політика суттєво впливає на управління зовнішньоекономічною діяльністю, оскільки визначає інструментарій та механізми її реалізації. Митне регулювання виступає одним із ключових засобів формування міжнародно-торговельних відносин, оскільки безпосередньо коригує умови торгівлі, стимулює або стримує притік інвестицій та сприяє або ускладнює інтеграційні процеси на глобальних ринках. Митна політика є системною категорією, що передбачає виконання багатьох управлінських функцій і координацію різних складових економічної політики. Завдяки впровадженню обґрунтованих науковими дослідженнями економічних і політичних заходів держава може ефективно регулювати експортно-імпортні потоки товарів і послуг, що набуває особливої важливості в умовах торговельної напруги, глобальних викликів та неоднорідних перспектив розвитку регіональних ринків.

У сучасних умовах глобалізації жодна держава не може забезпечити сталий розвиток без налагодженої системи зовнішньоекономічних зв'язків, що забезпечує її інтеграцію у світове господарство. Митне регулювання відіграє ключову роль у функціонуванні міжнародних ринків: воно формує торговельні умови, впливає на конкурентоспроможність країни і забезпечує державний контроль над експортно-імпортними потоками товарів і послуг. Митно-тарифні міри, впливаючи на дохідну частину державних фінансів, виконують одночасно фіскальну функцію через стягнення митних платежів і регулятивну функцію, даючи можливість коригувати зовнішньоторговельні процеси. Процес лібералізації зовнішньоторговельного режиму є складним і багатовимірним; його реалізація вимагає поетапного та диференційованого відкриття ринку за галузевим принципом і застосування гнучких підходів державного регулювання.

Незважаючи на прогрес у науковому дослідженні митної політики та її впливу на зовнішньоекономічну діяльність, залишаються невирішені питання,

що мають істотні наслідки для економічної безпеки держави. Система регулювання зовнішньоекономічних відносин – сукупність заходів, інституцій та методів, спрямованих на розвиток співпраці з міжнародними партнерами – набуває підвищеної значущості в умовах інтеграційних трансформацій [17].

Ефективне митне регулювання, орієнтоване на спрощення процедур митного оформлення та зниження торговельних бар'єрів, може виступати каталізатором зростання обсягів зовнішньої торгівлі і сприяти глибшій економічній інтеграції країни на світових ринках. За даними Державної митної служби України, обсяг зовнішньоторговельних операцій у 2023 році перевищив 100 млрд дол. США, що становить зростання приблизно на 12% порівняно з 2022 роком [18]. Разом з тим високий рівень контрабанди та тіньової торгівлі підкреслює необхідність посилення митного контролю.

Отже, при виконанні широкого спектра функцій митна політика виступає важливим інструментом забезпечення економічної стійкості та створення сприятливих умов для розвитку зовнішньоекономічної діяльності держави.

У сучасних умовах розвитку міжнародних економічних відносин митне регулювання виступає одним із провідних інструментів формування інституційної інфраструктури регіональної та глобальної інтеграції в період якісних трансформацій інтеграційних процесів. Сучасні підходи до митного регулювання узгоджуються з принципами ринкової економіки та виконують важливу роль у регулюванні зовнішньоекономічної діяльності, зокрема в процесі адаптації до вимог європейського ринку. До сучасних методів митного регулювання належать тарифні механізми, що засновані на застосуванні митних ставок, та нетарифні заходи, які передбачають впровадження різноманітних адміністративних і технічних вимог, що обмежують зовнішньоекономічні операції [19].

Фундаментом зовнішньоекономічних зв'язків слугує міжнародний поділ праці, який зумовлює спеціалізацію виробництва товарів і послуг у тих сферах, де країна має порівняльні переваги, з метою їх збуту на зовнішніх ринках. Міжнародна торгівля є економічно обґрунтованою тоді, коли імпорт дозволяє

заощадити ресурси при виробництві або отримати додатковий прибуток [20]. Розподіл праці в суспільстві породжує обмін його результатами як у натуральній, так і у товарній формах. Формування і розвиток зовнішньоекономічних зв'язків відбуваються під впливом різноманітних регуляторів – економічних, адміністративних та організаційно-правових інструментів, які сприяють виникненню взаємодій і координують їхній розвиток у межах єдиної політико-економічної системи, що забезпечує захист інтересів держави та учасників ЗЕД (див. рис. 1.7).

Рисунок 1.7 – Класифікація заходів у зовнішньоекономічній політиці

Швидке зростання зовнішньої торгівлі, посилене інтеграцією національної економіки в глобальну систему, висуває підвищені вимоги до ефективності інструментів і заходів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності. Запропоновані механізми регулювання доцільно класифікувати за двома основними групами [21]:

1. Нетарифні інструменти – застосовуються при імпорті та експорті окремих категорій товарів; передбачають контроль з боку відповідних державних органів, включаючи ліцензування ввезення/вивезення певних товарів, контрактів і суб'єктів господарювання.

2. Тарифні інструменти – регулюють застосування митних ставок до різних товарних категорій та встановлюють індикативні (мінімальні і максимальні) рівні цін, на основі яких здійснюється митне оформлення. Спроможність держави впливати на зовнішньоекономічні процеси як усередині країни, так і у взаємодії з міжнародними партнерами зумовила становлення комплексної митно-тарифної системи. До її складу входять також нетарифні інструменти, призначені для забезпечення економічної безпеки та підтримки національних виробників. Історичний досвід свідчить, що ані модель повністю «вільної торгівлі», ані доктрина абсолютного протекціонізму не реалізовувалися у їхньому чистому вигляді. Навіть у періоди максимальної лібералізації держава залишала за собою право на певний контроль над зовнішньоекономічними потоками.

Жодна система регулювання зовнішньоторговельної діяльності не ґрунтується виключно на нетарифних інструментах. На практиці всі держави використовують комбінований протекціонізм, поєднуючи тарифні й нетарифні важелі для досягнення своїх економічних і торговельних цілей.

Ефективність нетарифних методів пояснюється низкою чинників [22].

Нетарифні обмеження включають значний спектр регуляторних засобів – адміністративного, фінансового, валютного та іншого характеру, які впливають на умови експорту й імпорту товарів і послуг. Вони охоплюють заходи, представлені в таблиці 1.2.

Нетарифні заходи здебільшого не регулюються міжнародними угодами, що розширює можливості їх застосування. Вони дозволяють оперативно досягати бажаних результатів у зовнішньоекономічній політиці, забезпечують адаптацію національної економіки до динамічних умов світового ринку, сприяють запобіганню демпінговим практикам і стабілізують внутрішній ринок,

Таблиця 1.2 – Класифікація нетарифних інструментів, що регулюють зовнішньоекономічну діяльність

Група нетарифних інструментів	Нетарифні інструменти
Держава, як учасник зовнішньоторговельних операцій	Субсидії на виробництво та експорт продукції
	Система державних закупівель продукції
	Державна торгівля
Митні та адміністративні процедури	Антидемпінгові методи
	Методи визначення митної вартості товарів
	Митні і консультаційні процедури
	Товаро супроводжуючі документи
	Товарна класифікація товарів
Нормативні вимоги щодо охорони здоров'я та техніки безпеки	Промислові стандарти
	Вимоги до пакування
	Санітарно-ветеринарні норми
Кількісні та валютні обмеження на імпорті експорт	Контингентування та ліцензування товарів
	Валютні обмеження
Обмеження, що містяться в регулюванні платежів	Прикордонний податковий режим

не формують додаткового податкового навантаження на громадян., створюють інструменти для підтримки стратегічно важливих секторів економіки, дають змогу контролювати імпорт шляхом запровадження квот, ліцензування та інших обмежень.

Важливо підкреслити, що регулювання зовнішньоекономічних процесів передбачає узгодження інтересів усіх суб'єктів господарювання на різних рівнях управління. Ефективність такої політики залежить від широкого кола зовнішніх чинників, серед яких — соціальні зміни, геополітичні ризики та стан світової економіки. Реалізація державної регуляторної політики здійснюється як на локальному, так і на національному рівнях.

Сучасні пріоритети державної політики у сфері регулювання зовнішньоекономічної діяльності включають:

– посилення ролі зовнішньоекономічного сектору у забезпеченні інноваційної модернізації економіки та створенні умов для досягнення довгострокових стратегічних цілей у глобальному середовищі;

– удосконалення механізмів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю з акцентом на системний захист національних інтересів у межах міжнародних зобов'язань;

– формування національної системи інституцій та інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності, здатної забезпечити її доступність у міжнародному вимірі й водночас підтримувати належний рівень конкурентоспроможності для всіх учасників господарського процесу, є однією з ключових передумов ефективної економічної політики. Оскільки державне регулювання може передбачати як обмеження активності учасників зовнішньої торгівлі, так і її стимулювання, у науковому середовищі все частіше використовують поняття «інструменти сприяння» зовнішньоторговельним операціям. Характерні ознаки таких інструментів можна узагальнити наступним чином [23]:

– орієнтація на скорочення фінансових і часових витрат суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності під час виконання митних процедур і організації зовнішньоторговельної логістики;

– спрямованість на активізацію експортно-імпортних процесів та розширення обсягів міжнародного товарообігу;

– прагнення оптимізувати документальний супровід зовнішньоторговельних операцій, мінімізуючи кількість формальностей і вплив людського чинника під час митного контролю;

– акцент на широке застосування автоматизованих систем та електронного документообігу, забезпечуючи безперешкодний доступ до цифрових митних сервісів;

– надання преференцій сумлінним учасникам зовнішньої торгівлі, що сприяє зниженню тінізації та недобросовісної конкуренції;

– зменшення зовнішньоторговельних і митних ризиків.

Слід підкреслити, що митно-тарифні механізми регулювання зовнішньої торгівлі реалізуються не лише через нормативно-правові акти, а й у межах сучасних цифрових технологій. Одним із першочергових завдань митної служби

є підвищення ефективності митних процедур за допомогою інноваційних інформаційних рішень, які дозволяють зменшити витрати підприємств, скоротити час обробки товарів та підвищити результативність зовнішньоекономічної діяльності.

Починаючи з 2022 року, Україна функціонує в умовах глибоких потрясінь, спричинених воєнними діями та постпандемічними економічними наслідками. Сукупний вплив цих факторів має суттєво деструктивний характер, що проявляється у:

- частковому або повному знищенні виробничих потужностей і цілих галузей економіки;
- різкому зниженні ділової активності, що стримує соціально-економічний розвиток і ускладнює відновлення рентабельності підприємств;
- значному скороченні трудового потенціалу та зниженні продуктивності праці внаслідок небезпечних умов, високої непевності та відсутності можливостей професійного розвитку [24].

Додатковими негативними чинниками є обмеження доступу працівників до освіти та підвищення кваліфікації, нестача ресурсів у роботодавців, а також зростання смертності населення. У цих умовах митна діяльність України спрямована на реалізацію засад митної політики, що впливають на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків. На сучасному етапі ключові напрями митного регулювання охоплюють:

- створення сприятливого митного середовища для імпорту товарів і послуг;
- підвищення рівня комунікації між митними органами та суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності;
- недопущення ввезення на територію України неякісної чи небезпечної продукції;
- упровадження сучасних інформаційних технологій з метою вдосконалення митних послуг.

Водночас сучасна митна політика України має низку системних проблем, серед яких: значні обсяги контрабандних товарів, численні порушення прав інтелектуальної власності, невідповідність митного контролю сучасним стандартам пропускнуої здатності, поширеність корупційних схем і високий рівень тінізації зовнішньоекономічних операцій. Ці чинники формують сукупний негативний вплив на міжнародну торгівлю України.

Підвищення результативності митного регулювання потребує стабілізації внутрішньої економічної ситуації та визначення пріоритетних напрямів державної підтримки секторів, що виробляють конкурентоспроможну продукцію. Держава має забезпечувати захист внутрішнього виробника від надмірного імпорту, стимулювати залучення іноземних інвестицій та інтеграцію економіки у глобальний ринок. Важливим завданням є подальша цифровізація митних процедур, зокрема розвиток електронного декларування, що зменшить час обробки документів та забезпечить прозорість операцій. Необхідним є посилення контролю за дотриманням митних правил шляхом упровадження інноваційних технологій моніторингу.

Аналіз сучасних тенденцій розвитку системи митного регулювання в Україні дає підстави стверджувати, що пріоритетами у цій сфері мають бути: забезпечення національних інтересів із урахуванням міжнародних норм, спрощення митних процедур, створення сприятливих умов для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності, удосконалення митного законодавства та підвищення ефективності механізмів запобігання порушенням у сфері міжнародної торгівлі.

Висновки до 1 розділу

Митно-тарифне регулювання є важливим інструментом державної економічної політики, який впливає на зовнішню торгівлю, стан державних фінансів і захист національного виробника. Через систему митних тарифів держава може виконувати фіскальні, протекціоністські, обмежувальні та

стимулювальні функції, адаптуючи економіку до внутрішніх і зовнішніх викликів.

Ефективність митної політики залежить від обґрунтованого визначення ставок мита, узгодженості митно-тарифних і податкових інструментів, а також стабільності нормативно-правового регулювання. Несистемні зміни тарифів знижують передбачуваність зовнішньоекономічної діяльності та можуть негативно впливати на бюджетні надходження.

У сучасних умовах глобалізації та міжнародних зобов'язань митний тариф залишається універсальним і дієвим засобом регулювання зовнішньої торгівлі. Тому вдосконалення митно-тарифного механізму має базуватися на комплексному підході з урахуванням економічних, соціальних і зовнішньополітичних факторів.

2 АНАЛІЗ МИТНО-ТАРИФНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ВПЛИВУ НА ДИНАМІКУ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

2.1 Поточний стан і тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності України

Протягом останніх чотирьох років, починаючи з моменту розгортання повномасштабної російсько-української війни та впровадження воєнного стану, національна економіка України перебуває у стані глибокої турбулентності. Зовнішня агресія спричинила суттєві деструктивні зміни у функціонуванні ключових секторів господарського комплексу, що проявляється у скороченні виробництва стратегічно важливих видів продукції, порушенні логістичних ланцюгів та зниженні ділової активності.

Такі трансформації негативно позначаються на спроможності України виконувати функції повноцінного суб'єкта міжнародних економічних відносин, тобто на її зовнішньоекономічній діяльності. В умовах війни значно ускладнюється економічна взаємодія з іншими державами, включно з експортно-імпортними операціями, науково-технічною кооперацією, реалізацією спільних проектів, спрямованих на розвиток окремих секторів економіки, а також кооперацією між українськими та іноземними підприємствами [25].

Попри це, необхідність підтримання та розвитку зовнішньоекономічної діяльності (ЗЕД) залишається визначальною, адже саме вона забезпечує економічне зростання, сприяє збереженню економічної стабільності та підсилює національну безпеку держави. У зв'язку з цим виникає потреба в науковому осмисленні та дослідженні теоретико-методологічних засад функціонування й трансформації ЗЕД України в умовах повномасштабної війни.

Національні ринки, попри наявність широкого спектра можливостей для економічного розвитку та модернізації, дедалі частіше виявляються недостатніми для повноцінної реалізації потенціалу підприємств в умовах сучасної глобалізованої економіки. У таких умовах компанії прагнуть виходити

за межі внутрішнього середовища та освоювати міжнародні ринки. Участь у зовнішньоекономічних процесах здатна суттєво змінити траєкторію розвитку підприємств, відкриваючи значні перспективи для масштабування діяльності та підвищення конкурентоспроможності. Водночас функціонування на міжнародній арені передбачає врахування складних та багатofакторних умов, серед яких ключовими є стратегічне планування експорту, оцінювання ризиків у ланцюгах постачання та забезпечення безпечних і ефективних міжнародних розрахунків [26].

У контексті України наявні проблеми поглиблюються політичною нестабільністю та наслідками тривалої російсько – Української війни. Воєнні дії стримують економічний розвиток, знижують інвестиційну привабливість та формують несприятливий інвестиційний клімат. Недостатній розвиток інфраструктури, що є критичним елементом сучасної економічної системи, призводить до уповільнення ключових внутрішньоекономічних процесів, які безпосередньо впливають на можливості країни у сфері міжнародної торгівлі. Низький рівень матеріально-технічного забезпечення додатково ускладнює інтеграцію України у глобальні економічні ланцюги [27].

Серед чинників, що можуть сприяти покращенню показників міжнародної торгівлі України, слід виокремити:

- усунення технічних бар'єрів на шляху експорту продукції до країн ЄС та підвищення квот на безмитне постачання товарів;
- ефективне представлення економічних інтересів України на міжнародній арені;
- інформаційну та консультаційну підтримку експортерів з метою підвищення їх обізнаності щодо фінансових та інституційних можливостей;
- розвиток та модернізацію транспортної інфраструктури, а також оптимізацію митних процедур.

Укладення Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, зокрема її торговельного розділу щодо формування Поглибленої і всеосяжної зони вільної торгівлі, сприяло скасуванню більшості імпорتنих мит ЄС. Це

створило сприятливіші умови для доступу українських товарів і послуг на європейський ринок. Проте низка товарних груп досі залишається обмеженою високими митами та тарифними квотами.

Європейський Союз на сьогодні є головним торговельним партнером України: у 2022 році частка торгівлі товарами та послугами з ЄС досягла 53,6% від загального обсягу зовнішньої торгівлі країни, що суттєво більше порівняно з попереднім роком.

Українська економіка поступово адаптується до функціонування в умовах воєнного стану, що відображається і на динаміці зовнішньої торгівлі [28]. Відзначається часткове відновлення товарообігу, який, у вартісному вимірі, зріс на 4%, хоча у фізичному вираженні скоротився на аналогічний показник. Водночас негативна тенденція щодо експорту зберігається: обсяги експорту товарів скоротилися на 14%, до 19,4 млрд доларів США. Певне зростання вартісних показників експорту пояснюється частковим усуненням логістичних труднощів, спричинених триваючою агресією росії.

На противагу експорту, імпорт продемонстрував зростання на 20%, до 30,4 млрд доларів США, хоча його фізичні обсяги зменшилися на 26%. Це є наслідком підвищення світових цін на основні імпорتنі товари та зміни структури імпортованої продукції. Значне зростання від'ємного сальдо торгівлі (понад 11 млрд доларів США) переважно сформувалося за рахунок дисбалансів у торгівлі машинами, транспортними засобами, продукцією паливно-енергетичного комплексу, хімічними товарами, а також товарами легкої промисловості [29].

Структура експорту й імпорту також зазнала суттєвих змін порівняно з відповідним періодом минулого року. У структурі експорту продовжують домінувати продукти харчування та сільськогосподарська сировина, частка яких зросла до 60,6%. Водночас частка несільськогосподарських товарів скоротилася до 39,4% (рис. 2.1).

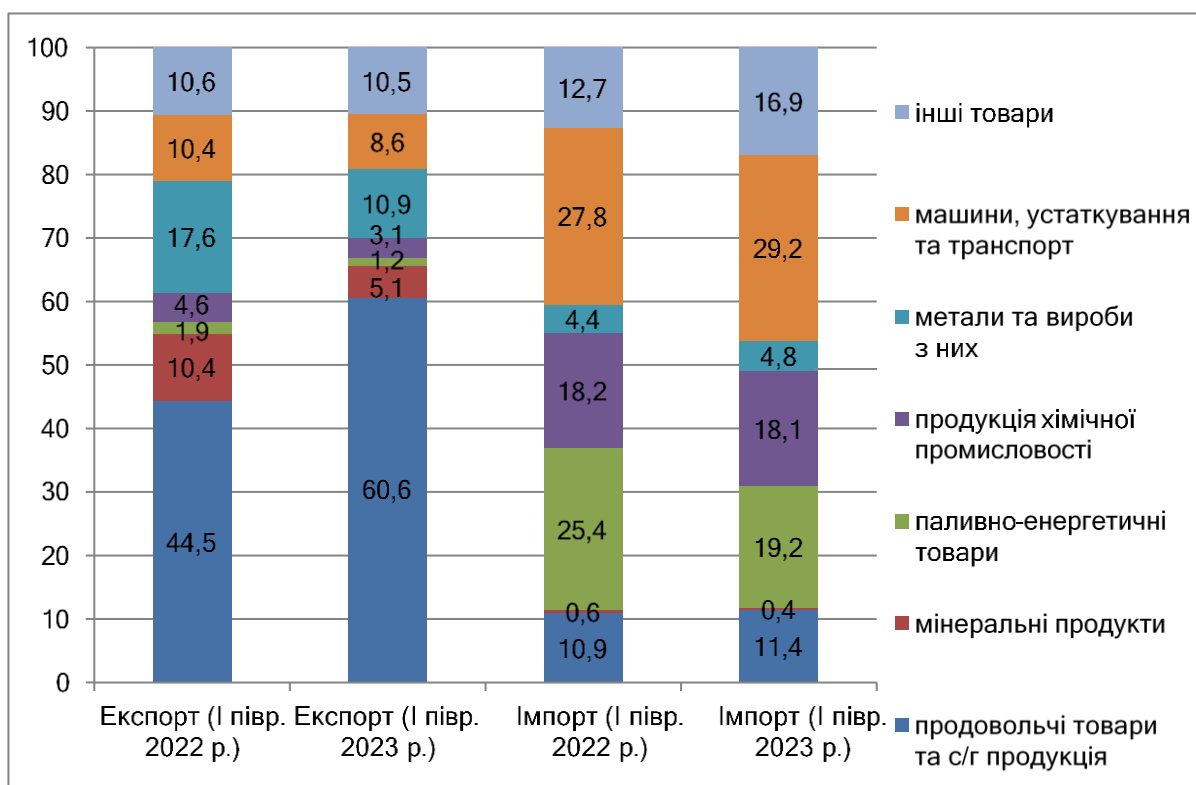

Рисунок 2.1 – Товарна структура зовнішньої торгівлі товарами у I півріччі 2022 р. та 2023 р., % (вартісні обсяги)

Водночас у товарній структурі експорту за 2022–2023 роки спостерігалось істотне скорочення частки металів та виробів з них, яка знизилася до приблизно 11%. Це пов'язано, насамперед, зі зменшенням виробничих потужностей металургійних підприємств та наявними логістичними обмеженнями. Частка експорту мінеральної продукції також скоротилася до 5,1%, що зумовлено падінням обсягів постачання залізної та титанової руди [30]. Зменшення простежується і у вивезенні машинобудівної продукції, обладнання та транспортних засобів (8,6%), хімічних товарів (3,1%) та продукції паливно-енергетичного комплексу (1,2%).

Структура імпорту демонструє інші тенденції: найбільше зменшилася частка паливно-енергетичних товарів – до 19,2% загального обсягу імпорту, що свідчить про поступове насичення внутрішнього ринку відповідними ресурсами.

Водночас зросла частка імпорту машин, обладнання та транспортних засобів (29,2%), а також продовольчих товарів і продукції аграрного сектору (11,4%) [31].

Географічна структура зовнішньої торгівлі України характеризується домінуванням країн Європейського Союзу: понад 62% експорту (рис. 2.2) та майже 52% імпорту (рис. 2.3) припадає на держави ЄС.

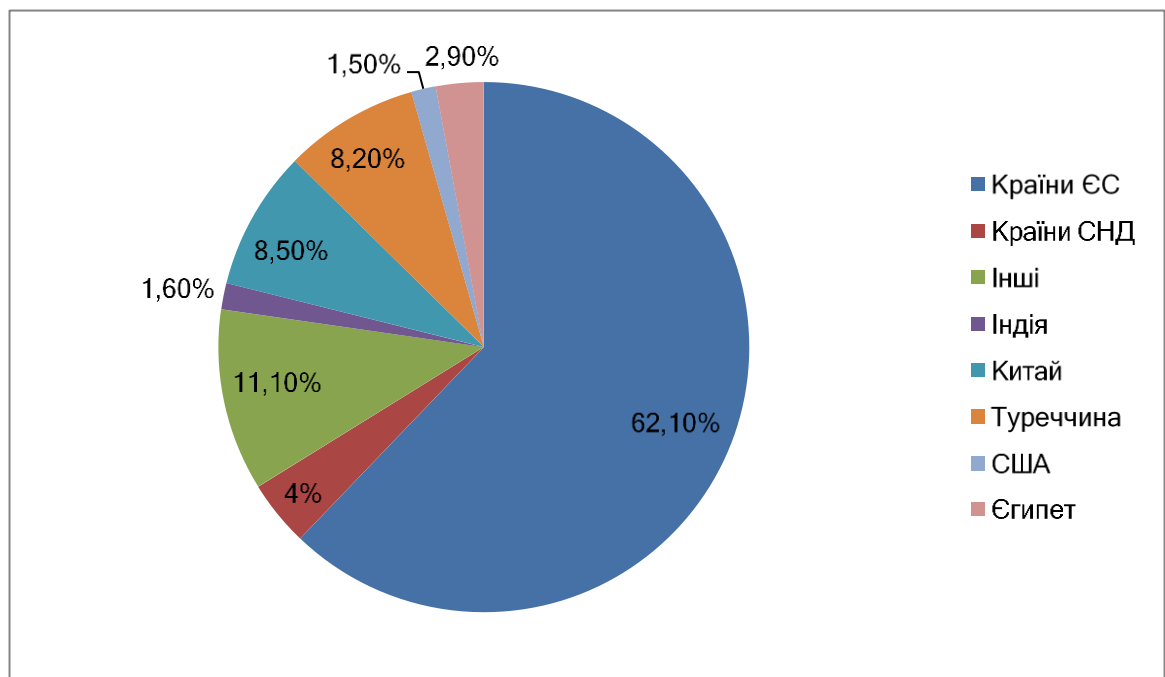

Рисунок 2.2 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (експорт), 2023 р.

Очікується, що частка торговельних операцій із країнами ЄС і надалі зростатиме, досягнувши приблизно 56%. На початку повномасштабної війни Україна максимально використала можливості, передбачені поглибленою і всеохоплюючою зоною вільної торгівлі, зокрема режим вільного доступу до європейського ринку. Значну роль відіграє й тимчасове скасування торговельних обмежень ЄС на український експорт.

Окрім Європейського Союзу, вагомі обсяги українських товарів експортувалися до Китаю (8,5%), Туреччини (8,2%), Єгипту (2,9%), Індії (1,6%) та Сполучених Штатів Америки (1,5%). Серед ключових торговельних партнерів найбільше зростання експорту зафіксовано у відносинах із Туреччиною (+24%), передусім завдяки збільшенню постачання соняшникової олії, зернових культур (пшениці, ячменю, кукурудзи), сої, гороху, деревини, феросплавів, а також окремих видів транспортного обладнання, включно з двигунами та запчастинами для залізничного й трамвайного транспорту [32].

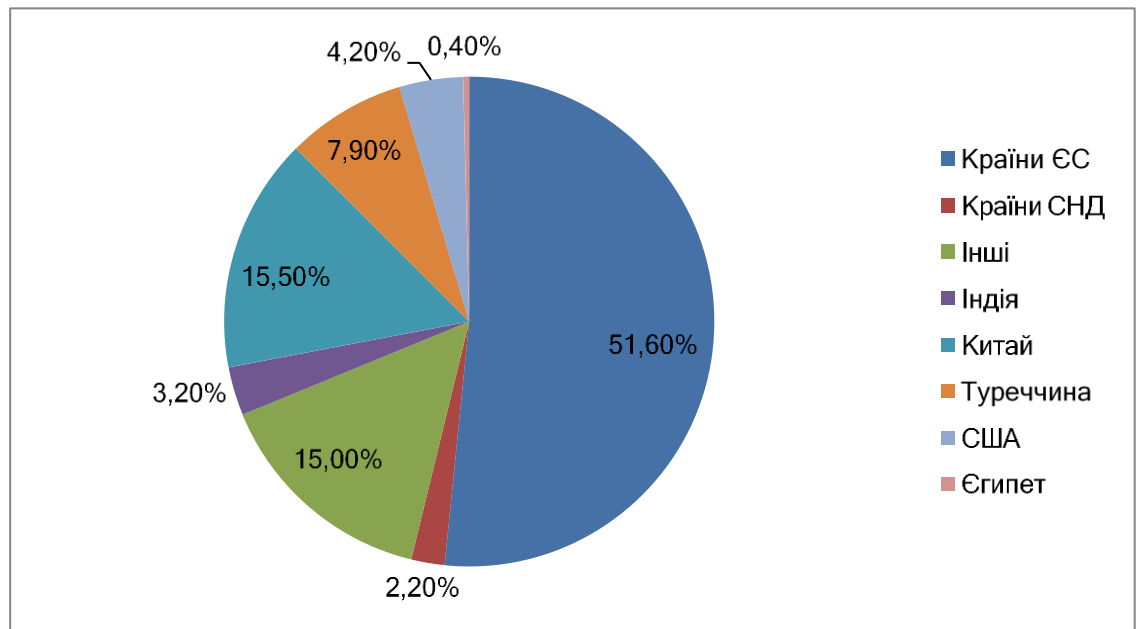

Рисунок 2.3 – Географічна структура зовнішньої торгівлі товарами (імпорт), 2023 р.

Зниження загального обсягу експорту не змогли компенсувати навіть зростання постачання до ЄС транспортного обладнання та його комплектуючих (на 17%), окремих товарних позицій, які продемонстрували суттєве збільшення (на 1867%), а також продовольчих товарів та аграрної

сировини (на 29%). Додаткові труднощі створювали проблеми з транзитом аграрної продукції і тимчасові заборони на імпорту українських зернових та олійних культур, запроваджені Польщею, Угорщиною, Болгарією, Словаччиною та Румунією.

Економіка України продовжує функціонувати, проте у найближчі роки вона, ймовірно, зіштовхнеться з низкою суттєвих викликів. Втрата виробничих потужностей, руйнування матеріальної інфраструктури, міграція населення та несприятлива безпекова ситуація означають, що відновлення реального ВВП відбуватиметься уповільненими темпами. Інфляційні процеси, хоч і посилюються, залишаються контрольованими. Однак зовнішні ризики залишаються значними, оскільки країна втратила частину експортного потенціалу, а відтік капіталу триває суттєвими темпами [33].

У сучасних глобалізованих умовах майже всі держави активно залучені до міжнародної торгівлі, а імпортно-експортні операції відіграють визначальну роль у формуванні їхніх економічних результатів. Обмінний курс національної валюти, динаміка інфляційних процесів та рівень процентних ставок значною мірою визначаються співвідношенням між обсягами імпорту та експорту. Значний обсяг імпорту свідчить про активний внутрішній попит і позитивні тенденції економічного розвитку, тоді як високий рівень експорту сприяє формуванню нових робочих місць, стимулює приплив іноземного капіталу та сприяє розширенню приватного споживання. Оптимальна рівновага між імпортом і експортом є ключовою умовою забезпечення стійкості національної економіки [34].

Своєрідність сучасного етапу для України полягає у безпрецедентному рівні довготривалої міжнародної підтримки, яка слугує основою для збереження макроекономічної стабільності та гарантування національної безпеки. Уряд у період післявоєнного відновлення має сформувати інституційні та економічні передумови, що стимулюватимуть розвиток підприємництва у відкритій

економіці й забезпечуватимуть здатність українських виробників ефективно протистояти конкуренції як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках.

Результати 2024 року засвідчують відновлення зовнішньоторговельної активності: загальні вартісні обсяги товарообігу зросли на 13 % і досягли 112,3 млрд доларів США, а фізичні обсяги – на 26 %, майже до 160 млн тон. Незважаючи на позитивні зрушення, рівень показників все ще не повернувся до докризових значень 2021 року (рис. 2.4, рис. 2.5, рис. 2.6).

Код та найменування	2023				2024				Зміни до попереднього періоду		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	99 414	35 958	63 456	-27 497	112 267	41 589	70 679	-29 090	13%	16%	11%
1-24 Продовольчі товари та с/г продукція	28 796	21 846	6 950	14 896	32 247	24 607	7 639	16 968	12%	13%	10%
25-26 Мінеральні продукти	2 233	1 963	270	1 693	3 423	3 159	264	2 895	53%	61%	-2%
27 Паливно-енергетичні товари	10 729	391	10 338	-9 947	9 099	201	8 898	-8 696	-15%	-49%	-14%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	12 184	1 145	11 039	-9 894	12 948	1 204	11 744	-10 541	6%	5%	6%
41-43 Шкірсировина, хутро, та вироби з них	336	78	258	-180	352	100	252	-152	5%	28%	-2%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	2 726	1 713	1 014	699	2 846	1 700	1 146	554	4%	-1%	13%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	3 287	407	2 880	-2 474	3 606	748	2 857	-2 109	10%	84%	-1%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	982	293	689	-396	1 046	324	722	-398	7%	11%	5%
72-83 Метали та вироби з них	7 246	3 888	3 357	531	8 304	4 444	3 860	583	15%	14%	15%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	22 670	2 852	19 818	-16 966	28 445	3 459	24 986	-21 527	25%	21%	26%
Інші товари	8 225	1 383	6 842	-5 459	9 951	1 642	8 309	-6 666	21%	19%	21%

Рисунок 2.4 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у вартісному вимірі, млн доларів США

Разом із тим сформувався істотний дефіцит зовнішньої торгівлі товарами – 29,1 млрд доларів США. Такий дисбаланс є наслідком складнощів у логістичній інфраструктурі, значних втрат виробничих потужностей та енергетичної системи внаслідок воєнних дій. Це зумовлює необхідність компенсувати внутрішній попит, зокрема в оборонному та енергетичному

секторах, за рахунок імпорту обладнання й електроенергії, а також стимулює відбудову та створення нових виробничих можливостей у різних галузях національної економіки. Певне посилення імпортних потоків пояснюється також зростанням доходів домогосподарств.

Функціонування морських портів та стабільна робота Українського морського коридору, а також покращення залізничної та автомобільної логістики забезпечили розширення номенклатури товарного експорту та нарощування його обсягів [35].

Код та найменування	2023				2024				Зміни до поперед. (%)		
	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт	Сальдо	Товарообіг	Експорт	Імпорт
Всього	126 642	99 867	26 776	73 091	159 873	131 062	28 810	102 252	26%	31%	8%
1-24 Продовольчі товари та продукція сільського господарства	70 333	67 239	3 094	64 146	81 296	78 237	3 059	75 179	16%	16%	-1%
25-26 Мінеральні продукти	22 489	20 862	1 627	19 234	41 649	39 873	1 776	38 097	85%	91%	9%
27 Паливно-енергетичні товари	11 613	855	10 759	-9 904	11 818	556	11 263	-10 707	2%	-35%	5%
28-40 Продукція хімічної промисловості, каучук	5 905	447	5 458	-5 012	6 837	435	6 401	-5 966	16%	-3%	17%
41-43 Шкірсировина, хутро, та вироби з них	40	9	31	-22	38	9	29	-20	-5%	1%	-7%
44-49 Деревина та целюлозно-паперові вироби	4 614	3 746	868	2 879	4 685	3 670	1 016	2 654	2%	-2%	17%
50-67 Текстиль, текстильні вироби, взуття	531	49	482	-434	525	63	463	-400	-1%	29%	-4%
68-70 Вироби із каміння, скла, кераміка	1 187	501	687	-186	1 318	627	691	-63	11%	25,2%	1%
72-83 Метали та вироби з них	6 915	5 322	1 593	3 729	8 423	6 580	1 843	4 736	22%	24%	16%
84-90 Машини, устаткування та транспорт	2 259	326	1 933	-1 606	2 388	403	1 985	-1 582	6%	23%	3%
Інші товари	756	511	244	267	896	610	286	324	19%	19%	17%

Рисунок 2.5 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. у фізичному вимірі, тис. тон

Ключовими чинниками, що стримували повноцінне надходження валютної виручки, стали: зниження світових цін на провідні товари українського експорту (зернові культури, залізородна сировина), неповернення валютної виручки, а також зростання витрат виробництва та зниження попиту на окремі види продукції, зокрема металургійну, на глобальних ринках.

Особливо актуальною є потреба в розширенні доступу до ринку ЄС для низки «чутливих» товарів українського виробництва: продукції птахівництва, яєць і альбумінів, цукру, меду, зернових культур та продуктів їх переробки.

У 2024 році загальний обсяг зовнішньоторговельного обороту товарів зріс на 13 % – до 112,3 млрд доларів США, що означає зміну тренду попередніх двох років, коли спостерігалось скорочення (на 4 % у 2023 р. та на 27 % у 2022 р.).

Зростання фізичних обсягів торгівлі – на 26 % – значно перевищило прогнозовані глобальні тенденції [36].

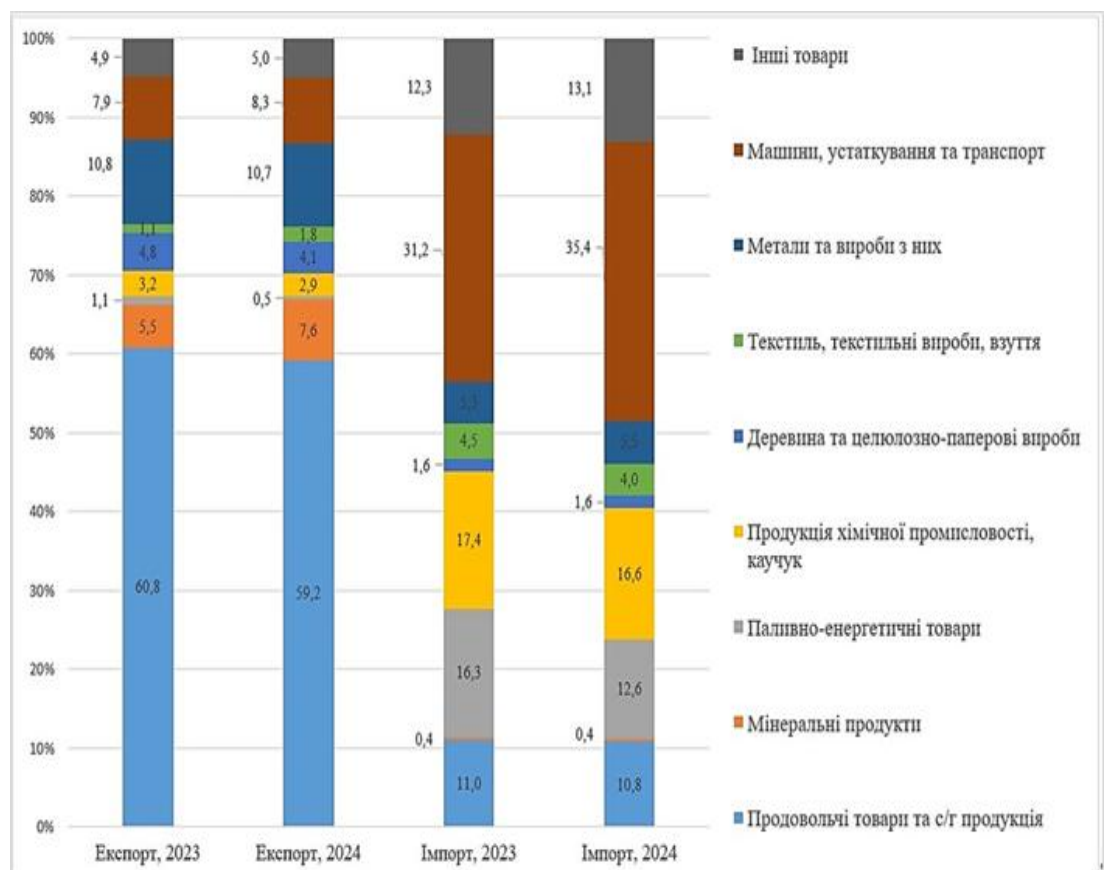

Рисунок 2.6 – Товарна структура зовнішньої торгівлі України товарами в 2023–2024 рр. (вартісні обсяги), %

Попри випереджальні темпи приросту експорту (16 %) порівняно з імпортом (11%), зафіксовано найвищий за період незалежності негативний баланс товарної торгівлі – 29,1 млрд доларів США.

У 2024 році вартісні показники експорту зросли майже за всіма групами товарів, за винятком паливно-енергетичних ресурсів (–49 %) та деревини й паперової продукції (–1%). Фізичні обсяги експорту збільшилися на 31 %, зокрема за рахунок продовольчої та мінеральної продукції [37]. У цих групах темпи приросту фізичних обсягів значно перевищили темпи приросту вартості, що зумовлено глобальним зниженням цін на основні експортні товари України: кукурудзу, пшеницю та залізну руду.

Водночас середні ціни українського експорту залишалися нижчими за світові. Вплив на динаміку експорту мало також значне неповернення валютної виручки – близько 8 млрд дол. США станом на вересень 2024 року.

У структурі імпорту темпи зростання вартісних показників (11%) випереджали фізичні (8 %). Найбільше збільшення імпорту зафіксовано у групі машин, устаткування та транспорту, частка яких у 2024 році становила 35,4%. Натомість імпорт паливно-енергетичних товарів скоротився у вартісному вираженні на 14 %, але зріс у фізичному – на 5 %, що свідчить про зниження цін на енергоресурси.

У структурі експорту зберігається домінування агропродовольчої продукції, хоча її частка дещо зменшилася – до 59,2 %. Водночас зріс внесок мінеральних продуктів (до 7,6 %), що стало можливим завдяки стабілізації роботи морського коридору.

Географічно найбільшим торговельним партнером України залишається Європейський Союз: 59,5 % експорту, 50,4 % імпорту, 53,8 % товарообігу. Попри це, частка ЄС в експорті зменшилась порівняно з 2023 р., хоча абсолютні обсяги торгівлі зросли. Імпорт товарів з ЄС підвищився на 9 %, що спричинило збільшення негативного торговельного балансу до 10,9 млрд доларів США.

Китай утримує позицію другого за значенням партнера: товарообіг становив 16,8 млрд доларів США. Імпорт із КНР зріс на 37,6 %, тоді як експорт

залишився майже незмінним, хоча фізичні обсяги українського експорту до Китаю подвоїлися.

За 2024 р. експорт товарів становив 41733,1 млн. дол. США, або 115,3% порівняно із 2023р., імпорт – 70751,2 млн.дол., або 111,3%. Негативне сальдо склало 29018,1 млн.дол. (за 2023р. також негативне – 27384,1 млн. дол.). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,59 (за 2023р. – 0,57). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 230 країн світу (рис. 2.7, рис. 2.8).

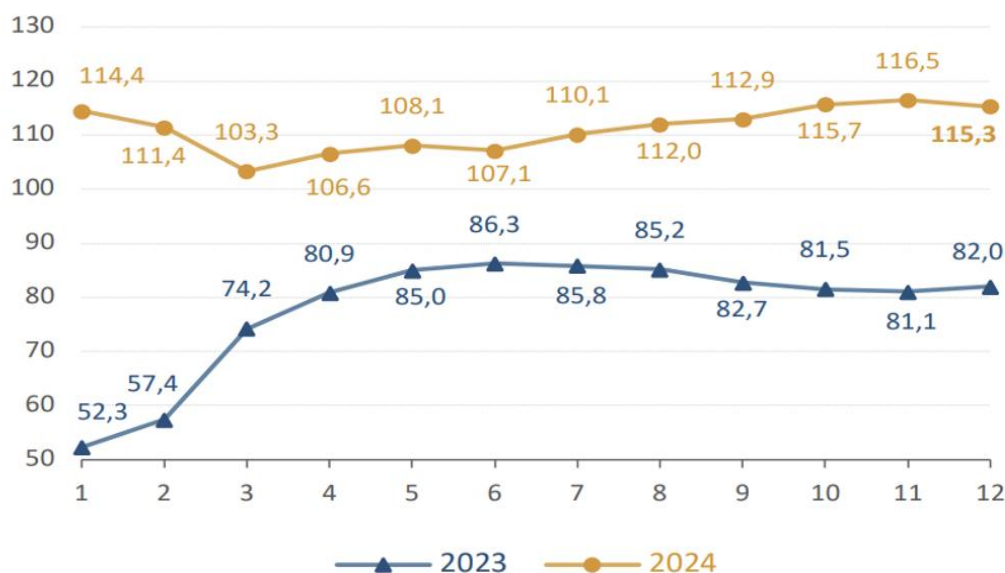

Рисунок 2.7 – Темпи зростання (зниження) експорту товарів у 2023–2024 рр. (вартісні обсяги)

США посилили свою присутність у зовнішній торгівлі України: товарообіг зріс до 3,9 %, а обсяги українського експорту збільшилися на 70,7 %. Частка країн СНД у зовнішній торгівлі залишалася низькою (2,3 %), що є наслідком майже повного припинення торгівлі з росією та білоруссю. Експорт до країн СНД зріс на 13 %, тоді як імпорт скоротився на 34 %.

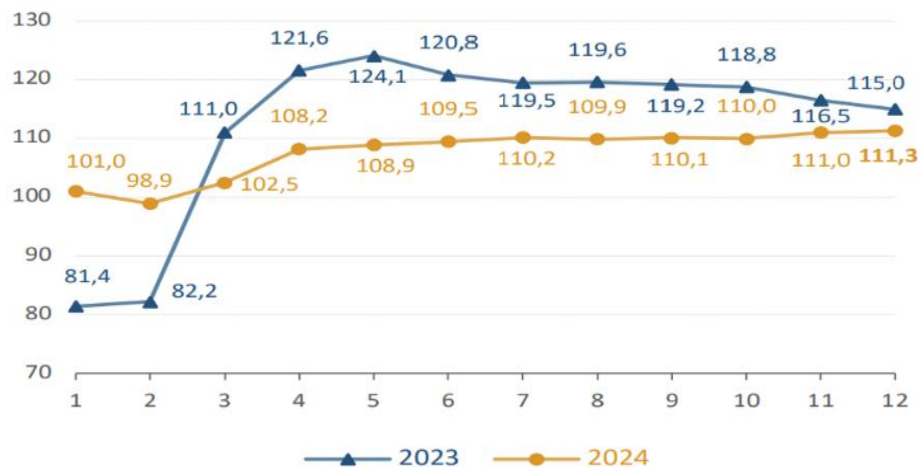

Рисунок 2.8 – Темпи зростання (зниження) імпорту товарів 2023–2024 рр. (вартісні обсяги), %

Внаслідок російської воєнної агресії Україна опинилася в надзвичайно складних умовах, які спричинили негативні зміни у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Це суттєво позначається на національній економіці, оскільки зовнішня торгівля є одним із ключових джерел валютних надходжень країни. Аналіз сучасних тенденцій показує, що, попри різке падіння обсягів експорту на початку війни, нині спостерігається поступове відновлення експортного потенціалу.

Для ефективного управління зовнішньоекономічними процесами необхідним стає впровадження сучасних аналітичних інструментів, зокрема систем моніторингу в режимі реального часу, а також застосування методів штучного інтелекту для оптимізації процесів ухвалення рішень. Українським промисловим компаніям важливо враховувати можливості виходу на нові ринки країн Європейського Союзу в період повоєнної реконструкції економіки. Проте ключовою передумовою успішної інтеграції на ці ринки є готовність підприємств модернізувати виробничі процеси, підвищувати

конкуренстоспроможність, нарощувати інноваційний потенціал, дотримуватися екологічних стандартів та підвищувати технологічну складність продукції й послуг.

2.2 Оцінка ефективності митно-тарифної політики України

Митно-тарифна політика (МТП) є одним із ключових інструментів державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність національної економіки, структуру зовнішньої торгівлі та фіскальні надходження до бюджету. В умовах глобалізації та поглиблення євроінтеграційних процесів, аналіз МТП України набуває особливої актуальності. Це обумовлено необхідністю оцінки ефективності застосовуваних тарифних ставок, відповідності національного регулювання міжнародним зобов'язанням (зокрема, у рамках Світової організації торгівлі (СОТ) та Угоди про асоціацію з ЄС), а також ідентифікації напрямків для її подальшої оптимізації [38].

Розглянемо еволюцію та структуру ставок ввізного мита в Україні. Ввізне мито є найбільш поширеним та значущим інструментом МТП, виконуючи одночасно фіскальну та регулюючу (захисну) функції. Його ставки в Україні встановлюються митним тарифом України, який базується на гармонізованій системі опису та кодування товарів (ГС). Аналіз структури українського Митного тарифу свідчить про домінування адвалорних ставок (визначених у відсотках до митної вартості товару), що є загальносвітовою тенденцією та забезпечує більшу гнучкість у застосуванні. Специфічні та комбіновані ставки використовуються значно рідше, переважно для захисту чутливих галузей або у випадках, коли визначення митної вартості є ускладненим (наприклад, для деяких сільськогосподарських продуктів або підакцизних товарів)[39].

Історично, середній рівень ставок ввізного мита в Україні значно знизився після вступу до СОТ у 2008 році. Попри загальне зниження, тарифна структура демонструє значну дисперсію. Найвищі ставки традиційно застосовуються до:

сільськогосподарської продукції (Групи 1-24 ГС). Це обумовлено необхідністю захисту внутрішнього виробника та виконанням зобов'язань у рамках угоди про сільське господарство СОТ, що передбачає більшу гнучкість для країн, що розвиваються або мають економіку в перехідному стані. Наприклад, деякі види текстилю, одягу, взуття, а також окремі машинобудівні позиції, де конкуренція з боку імпорту може становити загрозу для національних виробників [40]. З іншого боку, ставки мита на сировинні ресурси, високотехнологічне обладнання та компоненти, які не виробляються в Україні, часто є нульовими або мінімальними. Такий підхід відображає політику вибіркового протекціонізму, спрямовану на підтримку експортоорієнтованих та інноваційних галузей шляхом здешевлення імпорту критичних ресурсів та технологій. Аналіз тарифних піків – ставок, що значно перевищують середній рівень (наприклад, понад 15-20%) – вказує на наявність секторальних лобістських інтересів та необхідність детального обґрунтування застосування таких ставок з огляду на міжнародні зобов'язання та потенційний вплив на споживача.

Важливою особливістю МТП України є застосування преференційних тарифних режимів, зокрема:

- режим найбільшого сприяння (РНС) – застосовується до всіх членів СОТ;
- режим вільної торгівлі (РВТ) – реалізується через двосторонні та багатосторонні угоди (СНД, Угода про асоціацію з ЄС, тощо).

Наявність Преференційного Режиму з ЄС є стратегічним елементом митно-тарифного регулювання. Поступове обнуління ставок ввізного мита для товарів походженням з ЄС (згідно з Додатком I до Глави 1 Угоди про асоціацію) призводить до значної ерозії митного доходу з одного боку, але стимулює технологічний імпорт та інтеграцію українських виробників у європейські ланцюги створення вартості, з іншого. З огляду на те, що ЄС є ключовим торговельним партнером, частка імпорту з ЄС, що підпадає під преференційні нульові ставки, постійно зростає, зменшуючи реальний середній рівень

застосовуваного мита [41]. Це вимагає від уряду переорієнтації фіскальної політики та пошуку компенсаторних механізмів.

Проаналізуємо регулювання та обмежень експорту. На відміну від ввізного мита, вивізне мито застосовується значно рідше і має суто регулюючий характер, а його фіскальна функція є вторинною. Зазвичай, його застосування обмежується сировинними товарами, де держава прагне досягти однієї з таких цілей:

- обмеження експорту критично важливої сировини: це необхідно для забезпечення потреб внутрішнього ринку або підтримки національних переробних галузей (наприклад, металобрухт, деревина);
- отримання додаткового фіскального доходу з природних монополій або товарів, ціна на які на світових ринках значно зросла.

У практиці України вивізне мито є точковим інструментом. Історично воно застосовувалося до насіння соняшника (скасовано в рамках зобов'язань СОТ), окремих видів металобрухту та живої худоби. Критичним прикладом є вивізне мито на металобрухт. Його багаторазове підвищення (наприклад, до €42/т, а згодом і вище) обґрунтовувалося необхідністю підтримки вітчизняних металургійних підприємств шляхом забезпечення їх сировиною за нижчими цінами, ніж світові, та запобігання дефіциту. Однак, таке регулювання суперечить принципам вільної торгівлі та часто стає об'єктом міжнародних торговельних спорів (зокрема, з ЄС та іншими партнерами по СОТ), які розглядають його як недозволену субсидію внутрішньому виробнику[42].

Угоди СОТ та Угода про асоціацію з ЄС встановлюють жорсткі обмеження на застосування ввізного мита. Стаття XI ГАТТ 1994 року прямо забороняє більшість кількісних обмежень на експорт. Україна, як член СОТ, має право застосовувати вивізне мито лише у виняткових випадках та за умов його чіткого обґрунтування. Тенденція у світовій торгівлі та, зокрема, в ЄС, полягає у повному скасуванні ввізного мита, що підкреслює необхідність для України переглянути доцільність його збереження, замінивши його більш ефективними

та менш суперечливими інструментами (наприклад, екологічними податками або інвестиційними стимулами для глибокої переробки).

Вступ України до Світової організації торгівлі (СОТ) у 2008 році став каталізатором фундаментальних тарифних змін. Ключовим зобов'язанням було прийняття консолідованого тарифного розкладу (Schedule of Commitments), що встановлює максимально допустимі ставки (зв'язані ставки) на всі товарні позиції (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Основні наслідки членства в СОТ

Вимоги СОТ	Наслідки членства в СОТ
Зниження середнього рівня мита	загальний середній рівень зв'язаних ставок для промислових товарів був знижений
Підвищення передбачуваності	зв'язані ставки забезпечили прозорість та стабільність МТП, що є критично важливим для іноземних інвесторів та торговельних партнерів
Обмеження використання нетарифних бар'єрів	СОТ вимагає перетворення більшості кількісних обмежень (квот) на їх тарифні еквіваленти
Дотримання принципу РНС	Застосування однакових ставок для всіх членів СОТ, за винятком преференційних угод (як-от РВТ з ЄС)

Важливо зазначити, що фактично застосовувані ставки (applied rates) в Україні, як правило, нижчі за зв'язані ставки СОТ, що дає певний простір для маневру (тарифний спред) у разі необхідності тимчасового підвищення захисту.

Угода про асоціацію між Україною та ЄС, зокрема її розділ про Поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (ПВЗСТ), є найбільш глибоким та значущим чинником останніх тарифних змін. Ця угода передбачає асиметричну лібералізацію, де ЄС відкрив свій ринок для українських товарів швидше та ширше (майже повне обнуління мит з початку дії Угоди), ніж Україна для товарів з ЄС[43].

Україна застосовує перехідні періоди (від 3 до 10 років) для повного скасування ввізного мита на товари з ЄС. Це стосується, наприклад, окремих

видів легкових автомобілів, текстильних виробів, продукції машинобудування, де українські виробники потребують часу для адаптації до європейської конкуренції.

Для найбільш чутливих сільськогосподарських товарів застосовуються тарифні квоти (ТК) – обмежені обсяги імпорту, до яких застосовується нульова ставка мита, а імпорт понад цей обсяг обкладається ставкою РНС. Цей механізм є компромісом між лібералізацією та захистом внутрішнього аграрного ринку.

Поступове обнуління мит відповідно до ПВЗСТ має двоїтий ефект. З фіскальної точки зору, відбувається скорочення митних надходжень, що вимагає компенсації за рахунок інших податків (наприклад, ПДВ на імпорт або внутрішніх податків). З точки зору торгівлі, лібералізація призвела до збільшення обсягів імпорту з ЄС та структурного зсуву у бік високотехнологічної продукції та обладнання, що є позитивним для модернізації економіки[44].

У рамках правил СОТ та Угоди про асоціацію, національні уряди зберігають право на застосування спеціальних заходів торговельного захисту – додаткових мит, які застосовуються у виняткових випадках для захисту внутрішнього ринку (табл. 2.2).

Ефективність застосування захисних мит в Україні оцінюється неоднозначно. З одного боку, вони забезпечують необхідний час для реструктуризації та адаптації галузей, які постраждали від недобросовісної конкуренції. З іншого боку, надмірне або необґрунтоване застосування захисних мит може призвести до підвищення цін для споживачів та імпортерів сировини, а також до відповідних заходів з боку торговельних партнерів. Процедура розслідувань, що передуює введенню мит, повинна бути абсолютно прозорою, неупередженою та відповідати вимогам Угод СОТ (особливо Угоди про застосування статті VI ГАТТ 1994 року). Аналіз показує, що Україна послідовно нарощує використання АДМ, демонструючи готовність захищати свої економічні інтереси у відповідності до міжнародного права [45].

Таблиця 2.2 – Додаткові мита, які застосовуються у виняткових випадках для захисту внутрішнього ринку

Найменування	Застосування
Антидемпінгове мито (АДМ)	Застосовується, коли іноземний товар імпортується за ціною, нижчою від його нормальної вартості (ціни на внутрішньому ринку країни-експортера), і це спричиняє суттєву шкоду національному виробнику. АДМ є найбільш часто використовуваним інструментом захисту в Україні (наприклад, щодо імпорту добрив, цементу, деяких хімічних продуктів з третіх країн).
Компенсаційне мито (КМ)	Застосовується у відповідь на субсидії, які надаються урядом країни-експортера, якщо ці субсидії також завдають шкоди українському виробнику. Використовується рідко.
Спеціальні захисні мита (СЗМ)	Тимчасові мита, що застосовуються у випадку, коли імпорт товарів, що не є об'єктом демпінгу чи субсидій, різко зріс (абсолютно чи відносно) і завдає або загрожує завдати серйозної шкоди національній галузі.

Ключовим стратегічним напрямком залишається завершення тарифної лібералізації з ЄС. Це вимагає від українського уряду активної роботи з галузями, які все ще перебувають під захистом, забезпечуючи їхню технологічну модернізацію та підвищення конкурентоспроможності до моменту повного скасування мит. Повне зняття тарифних бар'єрів відкриє нові можливості для інтеграції у внутрішній ринок ЄС, але й підсилить конкурентний тиск[46].

Зважаючи на поступове зниження тарифних ставок, значення нетарифних заходів (стандарти, технічні регламенти, санітарні та фітосанітарні заходи, митні процедури) суттєво зростає. Ефективність МТП все більше залежить від якості та прозорості митного адміністрування та гармонізації технічного законодавства з законодавством ЄС. Митна реформа, спрямована на цифровізацію, спрощення процедур та мінімізацію корупційних ризиків, стає пріоритетом.

Водночас зменшення митних надходжень через лібералізацію вимагає переорієнтації фіскальної функції митниці з мит на збір ПДВ та акцизів. Необхідно впроваджувати системи аналізу ризиків для запобігання заниженню митної вартості та іншим схемам ухилення від сплати податків, що є критичним

для збереження фінансової стабільності держави в умовах зниження тарифного захисту [47].

Митно-тарифна політика України перебуває на етапі глибокої трансформації, обумовленої зобов'язаннями СОТ та Угодою про асоціацію з ЄС. Аналіз засвідчує послідовне зниження середнього рівня ввізного мита та структурний перехід до більш ліберальної торговельної системи [48]. Водночас, існують точки напруги, пов'язані з вибіркоким захистом чутливих галузей (через високі ставки ввізного мита та вивізне мито на сировину) та необхідністю ефективного використання інструментів торговельного захисту. Подальша оптимізація МТП вимагає завершення гармонізації з нормами ЄС, посилення нетарифного регулювання та підвищення ефективності митного адміністрування для забезпечення сталого економічного зростання та інтеграції у світову економіку.

2.3 Вплив митно-тарифних інструментів на динаміку експорту та імпорту України

Економічна стабільність держав, що перебувають у стані воєнного конфлікту або зазнають впливу масштабних глобальних потрясінь, значною мірою визначається ефективністю їхньої зовнішньоторговельної діяльності. Експорт продукції та послуг забезпечує надходження іноземної валюти, підтримує функціонування виробничих галузей та сприяє збереженню зайнятості, тоді як імпорт дозволяє задовольняти потреби внутрішнього ринку у стратегічно важливих товарах та ресурсах.

Упродовж останніх років національна економіка України та її регіонів зазнала масштабних викликів, пов'язаних із військовою агресією росії, що переросла в повномасштабну війну, а також із негативними наслідками пандемії COVID-19. Ці події спричинили низку обмежень, серед яких труднощі з перетином державного кордону, блокада морських портів, руйнування транспортно-логістичної інфраструктури та інші деструктивні фактори, що

істотно ускладнили вихід українських виробників на міжнародні ринки та створили додаткові ризики для соціально-економічного розвитку регіонів.

Водночас зазначені виклики стимулюють українських виробників до активної адаптації: удосконалення логістичних маршрутів, розширення географії зовнішніх ринків, пошук нових партнерів і диверсифікація напрямів торговельної співпраці стають ключовими інструментами забезпечення їхньої економічної стійкості в умовах кризи [49].

У 2015–2021 рр. зовнішньоторговельний оборот України характеризувався середнім річним зростанням на рівні близько 10%. Найглибше скорочення обсягів зовнішньої торгівлі протягом 2020–2022 рр. зафіксовано у 2020 р., коли через пандемічні обмеження COVID-19 спад становив –9,45%, а також у 2022 р., коли на тлі повномасштабної збройної агресії росії він поглибився до –30,97% (рис. 2.9).

Відновлення економічної активності, поступове налагодження міжнародних логістичних ланцюгів та адаптація виробничих секторів до функціонування в умовах війни сприяли стабілізації зовнішньоторговельних показників у 2023 р. Загальний обсяг зовнішньої торгівлі зріс на 25%, що передусім було зумовлено істотним збільшенням імпорту на 51,84%.

Повномасштабне вторгнення росії призвело до значного ослаблення експортного потенціалу України. Це пояснюється тим, що ключові експортні галузі – виробництво зернових та чорна металургія – були зосереджені переважно в регіонах, які зазнали окупації або постраждали від інтенсивних бойових дій. Значна частина підприємств була знищена, зупинила виробництво або істотно скоротила обсяги роботи [50]. Попри те, що окремим компаніям удалося перемістити свої виробничі потужності, процес релокації вимагав часу, що негативно позначилося на обсягах випуску продукції.

За оцінками, лише протягом першого року війни українські експортери разом з національною економікою недоотримали близько 22 млрд дол. США. У 2022 р. зовнішньоторговельний оборот України зменшився на 31%.

Зовнішньоторговельний баланс України з 2005 по 2024 (млн. грн.)							
Номінальний ВВП за рік	експорт товарів та послуг		імпорт товарів та послуг		сальдо (експорт – імпорт)		
		% ВВП		% ВВП		% ВВП	
2005	441452	227252	51.5	-223555	-50.6	3697	0.8
2006	544153	253707	46.6	-269200	-49.5	-15493	-2.8
2007	720731	323205	44.8	-364373	-50.6	-41168	-5.7
2008	948056	444859	46.9	-520588	-54.9	-75729	-8.0
2009	913345	423564	46.4	-438860	-48.0	-15296	-1.7
2010	1082569	549365	50.7	-580944	-53.7	-31579	-2.9
2011	1316600	707953	53.8	-779028	-59.2	-71075	-5.4
2012	1408889	717347	50.9	-835394	-59.3	-118047	-8.4
2013	1454931	681899	46.9	-805662	-55.4	-123763	-8.5
2014	1566728	770121	49.2	-834133	-53.2	-64012	-4.1
2015	1979458	1044541	52.8	-1084016	-54.8	-39475	-2.0
2016	2383182	1174625	49.3	-1323127	-55.5	-148502	-6.2
2017	2982920	1430230	47.9	-1618749	-54.3	-188519	-6.3
2018	3558706	1608890	45.2	-1914893	-53.8	-306003	-8.6
2019	3974564	1636416	41.2	-1947599	-49.0	-311183	-7.8
2020	4194102	1637399	39.0	-1681526	-40.1	-44127	-1.1
2021	5459574	2224704	40.7	-2286067	-41.9	-61363	-1.1
2022	5191028	1840563	35.5	-2712325	-52.3	-871762	-16.8
2023	6537825	1868904	28.6	-3237014	-49.5	-1368110	-20.9
2024	7658659	2252428	29.4	-3702410	-48.3	-1449982	-18.9

Рисунок 2.9 – Зовнішньоторгівельний баланс України

Найсуттєвіше просідання відбулося в Донецькій, Луганській та Херсонській областях. Дев'ять регіонів втратили від 30 до 50% свого експортного потенціалу, серед них: Дніпропетровська (-43%), Запорізька (-40,9%), Івано-Франківська (-40%), Миколаївська (-51%), Полтавська (-39%), Сумська (-32%), Харківська (-49,3%), Чернігівська (-39,8%) області та м. Київ (-31,8%) (рис. 2.7).

Стагнація та руйнування виробничих активів, порушення логістики, зниження зовнішнього попиту та зростання виробничих витрат стали ключовими чинниками скорочення зовнішньоторговельної активності регіонів.

У структурі експорту найбільших втрат у 2022 р. зазнали традиційно важливі товарні групи:

- чорні метали — зменшення на 9,4 млрд дол. США (-67,5%);
- руди, шлак і зола — зниження на 4 млрд дол. США (-57,6%);
- зернові культури — спад на 3,2 млрд дол. США (-26,2%).

- Серед товарів імпортої групи найбільше скорочення зафіксовано щодо:
- реакторів ядерних, котлів і машин — на 3,8 млрд дол. США (–47,5%);
 - засобів наземного транспорту (крім залізничного) — на 1,8 млрд дол. США (–26,1%);
 - електричних машин — на 1,2 млрд дол. США (–19,7%).

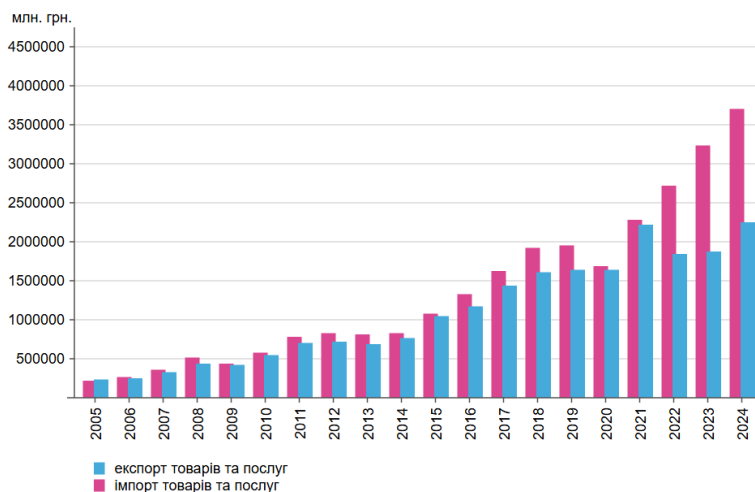

Рисунок 2.10 – Динаміка обсягів імпорту та експорту України у 2005–2024 рр.

Попри загальне скорочення зовнішньоторговельної активності у 2022 р., окремі товарні позиції продемонстрували позитивну динаміку. Зокрема, експорт продукції товарної групи «насіння та плоди олійних культур» зріс на 54,4%, що у грошовому вимірі становить додаткові 1,3 млрд дол. США.

У 2022 р. більшість українського експорту – 63% або 27,9 млрд дол. США – була спрямована на ринки Європейського Союзу. Серед країн ЄС ключовими імпортерами українських товарів стали Польща (6,6 млрд дол. США), Румунія (3,8 млрд дол. США), Угорщина (2,27 млрд дол. США), Німеччина (2,23 млрд дол. США), а також Італія та Іспанія (по 1,5 млрд дол. США). Серед держав поза межами ЄС найбільшим ринком збуту залишалася Туреччина (2,9 млрд дол. США), яка випередила Китай (2,46 млрд дол. США). Водночас обсяги експорту

до Туреччини зменшилися на 29%, а до Китаю — на 69% порівняно з попереднім роком [51].

Протягом більшості років аналізованого періоду 2015 -2024 рр, темпи приросту імпорту перевищували динаміку експорту. Позитивне сальдо платіжного балансу зазвичай сприяє притоку капіталу в національну економіку, збільшує грошову масу та стимулює внутрішній попит, що, своєю чергою, розширює попит на імпортні товари. Зростання імпорту поступово вирівнює сальдо платіжного балансу. Протилежною за ефектом є ситуація з від'ємним сальдо: накопичення зовнішньої заборгованості, зниження бюджетних надходжень та посилення фінансової залежності від зовнішніх кредиторів.

У 2015–2021 рр. спостерігалось скорочення залежності української економіки від зовнішнього попиту. Цьому сприяли урядові зусилля щодо диверсифікації ринків збуту, посилення міжнародної кооперації, особливо в межах Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, що дозволило мінімізувати ризики надмірної концентрації торгівлі на окремих партнерах. Значний внесок зробила також інституційна підтримка розвитку експорту та вдосконалення механізмів економічного управління на регіональному рівні, зокрема завдяки реформі децентралізації [52].

Варто підкреслити, що у 2021 р., після спаду економічної активності, спричиненого пандемією COVID-19 у 2020 р., в Україні спостерігалось суттєве зростання обсягів виробництва. Саме в цей період обсяг експорту досягнув максимального рівня за весь досліджуваний інтервал. Структуру вітчизняного експорту традиційно формували аграрна продукція та товари металургійного комплексу [53], які відзначаються високою залежністю від кон'юнктури світових товарних ринків.

Одним із ключових обмежувальних чинників розвитку економіки України залишається значний рівень імпортозалежності, що підсилює її вразливість до зовнішніх шоків. Попри те, що у 2021 р. показник імпортозалежності зменшився порівняно з 2015 р. (з 50% до 40,5%), його значення все ще можна вважати істотним. У 2022 р. тенденція до зниження продовжилася: рівень

імпортозалежності скоротився до 34,9%. Це пов'язано зі значним падінням експорту – на 34,1% у порівнянні з 2021 р., що суттєво перевищило темпи скорочення ВВП (18,9% за той самий період). Обсяги імпорту також зменшилися – на 27,9%.

У зв'язку з тим, що більшість українського експорту спрямована на ринки Європейського Союзу, розглянемо більш детально динаміку обсягів експорту та імпорту товарів між Україною та країнами ЄС у 2014–2024 рр. (рис. 2.11).

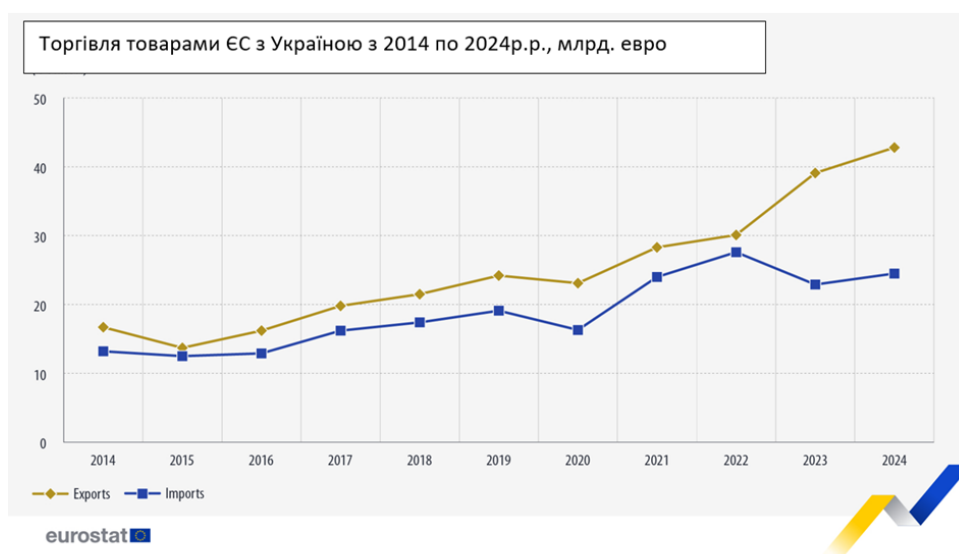

Рисунок 2.11 – Темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів з ЄС у 2014–2024 рр. (вартісні обсяги), %

У 2024 році ЄС експортував до України товарів на суму 42,8 мільярда євро та імпортував на 24,5 мільярда євро, що призвело до позитивного сальдо торговельного балансу в розмірі 18,3 мільярда євро[54].

У порівнянні з 2023 роком, це збільшення експорту та імпорту на 9,4% та 7,0% відповідно.

Серед основних категорій товарів, які становили основу експорту, домінували мінеральне паливо (6,8 млрд євро), електротехнічне обладнання (4,3 млрд євро) та різноманітні машини (4,2 млрд євро). Порівняно з 2021 роком, саме експорт мінерального палива продемонстрував найбільш суттєве зростання — на

4,1 млрд євро. Таке збільшення пов'язане з різким скороченням імпорту цього виду продукції з білорусі та росії , що зумовило часткове переорієнтування України на постачання палива з країн Європейського Союзу [55].

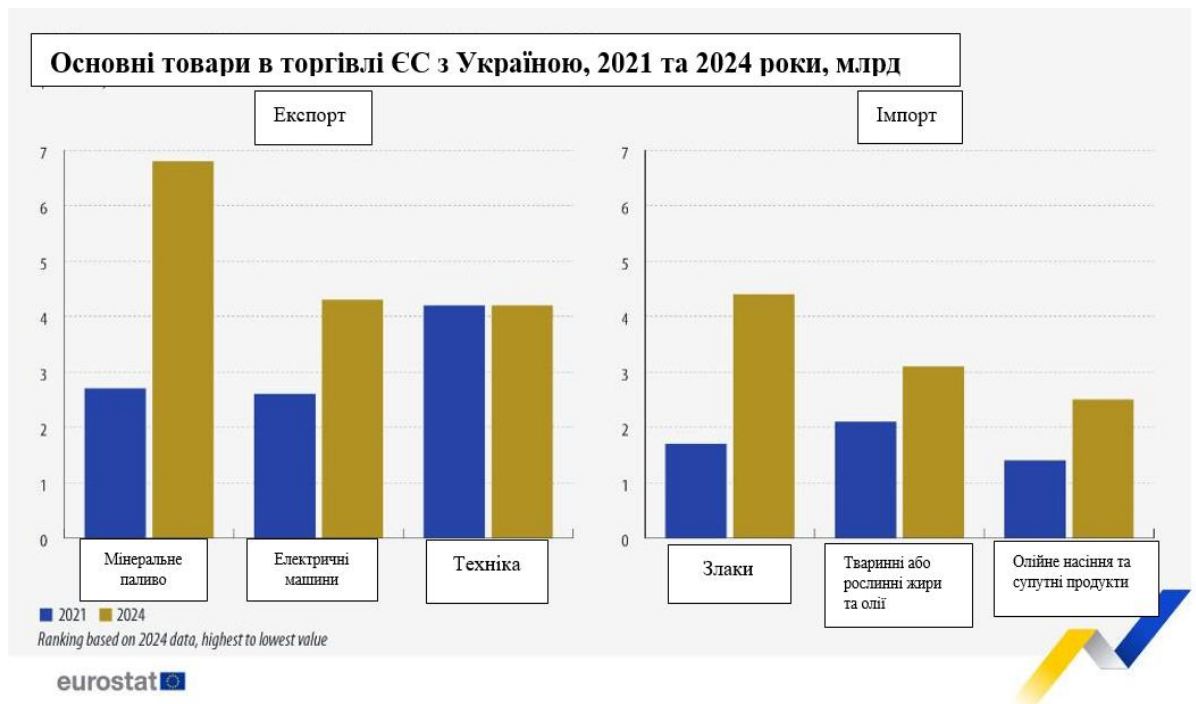

Рисунок 2.12 – Темпи зростання (зниження) експорту та імпорту товарів з ЄС у 2021 та 2024 рр. (вартісні обсяги), %

Пріоритетними групами товарів, що імпортувалися з України у 2024 році, були аграрні продукти, зокрема зернові культури на суму 4,4 млрд євро, тваринні та рослинні жири й олії (3,1 млрд євро), а також олійне насіння та продукти його переробки (2,5 млрд євро).

Порівняльний аналіз із 2021 роком свідчить про помітне збільшення імпорту цих товарних груп: обсяг закупівель зернових зріс на 2,7 млрд євро, тваринних і рослинних жирів та олій – на 1,0 млрд євро, а олійного насіння та супутньої продукції – на 1,1 млрд євро[56].

За умов триваючої військової агресії росії можна очікувати подальшого скорочення експортних поставок, тоді як імпорт, навпаки, матиме тенденцію до зростання [57]. Додаткові ускладнення спричинила блокада морських логістичних маршрутів із 2022 р., а також обмеження на сухопутних кордонах. Ці фактори негативно позначилися не лише на зовнішній торгівлі, але й на функціонуванні підприємств, які критично залежать від імпортних ресурсів. За інформацією Національного банку України, у перші місяці блокування сухопутних шляхів імпорт зазнав істотно більших втрат, ніж експорт.

Висновки до 2 розділу

Повномасштабна війна суттєво погіршила умови зовнішньоекономічної діяльності України, спричинивши втрату виробничих потужностей, логістичні обмеження та скорочення експорту. Водночас ЗЕД залишається критично важливою для збереження макроекономічної стабільності та післявоєнного відновлення.

Європейський Союз є ключовим торговельним партнером України, а лібералізація торгівлі в межах Угоди про асоціацію розширила доступ до ринку ЄС. Проте зберігається сировинна спрямованість експорту та значний дефіцит торговельного балансу.

Митно-тарифна політика України загалом відповідає зобов'язанням СОТ і ЄС та базується на вибіркового протекціонізмі. Поступове обнуління мит стимулює імпорт технологій, але зменшує митні надходження та потребує фіскальної компенсації. Ефективний розвиток ЗЕД потребує структурної трансформації експорту, розвитку інфраструктури та збалансованого поєднання лібералізації і захисту національних інтересів.

3 ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДЛЯ СТИМУЛЮВАННЯ ЗОВНІШНЬО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНИ

3.1 Пропозиції щодо вдосконалення митно-тарифного механізму в контексті євроінтеграції

Процес європейської інтеграції суттєво впливає на трансформацію митної політики України, оскільки орієнтація на вступ до Європейського Союзу передбачає поступове приведення національного правового поля у відповідність до регуляторних вимог та стандартів ЄС. Гармонізація норм є необхідною умовою забезпечення стійкого доступу українських товарів і послуг до внутрішнього ринку Союзу. Це вимагає не лише інституційних змін та модернізації митних процедур, але й оптимізації чинних механізмів з метою зменшення адміністративних бар'єрів у зовнішній торгівлі. Євроінтеграційний курс стимулює активнішу участь України в міжнародних митних проектах, посиленні транскордонної взаємодії та впровадженні передових технологій митного контролю, що є важливим чинником підвищення прозорості та ефективності митного адміністрування [58]. У сукупності ці заходи сприяють розширенню зовнішньоторговельної активності та створюють передумови для зміцнення економічної безпеки держави в умовах посилення глобальної конкуренції.

Сучасна митна політика України відіграє вагомий роль у підтриманні економічної стабільності, розвитку національних підприємств та формуванні умов для зростання виробничого потенціалу. Оскільки внутрішні виробники є одними з основних наповнювачів бюджету, митна система повинна забезпечувати захист їхніх інтересів, особливо в періоди зовнішніх викликів економічного чи безпекового характеру [59].

Роль митної системи у трансформаційних процесах національної економіки є визначальною, адже вона створює умови для збалансованого

функціонування суспільного виробництва. Через застосування тарифних і нетарифних інструментів регулювання митні органи впливають на структуру та якість товарних потоків, стимулюючи розвиток вітчизняної промисловості й формування конкурентного внутрішнього ринку. Такий вплив на підприємницьке середовище передбачає постійне вдосконалення регуляторної бази відповідно до міжнародних стандартів та принципів зовнішньоторговельної політики, що у підсумку зміцнює експортні позиції України та сприяє її інтеграції у світову економіку.

Стратегічні зміни митної політики спрямовані на підвищення ефективності міжнародного товарообігу та захист внутрішнього ринку, що забезпечує конкурентоспроможність українських підприємств у глобальному середовищі. Удосконалення процедур митного контролю є ключовим чинником прискорення торговельних операцій і зменшення витрат бізнесу, що позитивно впливає на економічний розвиток [60].

Основою митної політики залишаються митно-тарифні та нетарифні інструменти регулювання, які формують умови функціонування зовнішньоторговельних операцій. Фіскальна складова митного регулювання забезпечує стабільне наповнення державного бюджету та створює рівні умови для учасників ринку. Обмеження імпорту через тарифні механізми також сприяє зменшенню тиску іноземної конкуренції на українські підприємства.

Митна безпека є важливим елементом системи національної безпеки, спрямованим на захист економічних інтересів держави та запобігання правопорушенням у сфері переміщення товарів через кордон. Її забезпечення створює умови для стабільного функціонування зовнішньоторговельної діяльності та економічного зростання.

Подальший розвиток митної політики передбачає підтримку внутрішнього ринку через створення сприятливих умов для українських виробників. Регуляторні заходи митної служби спрямовані на посилення конкурентоспроможності національної продукції, адаптацію виробництва до міжнародних вимог та розширення експортного потенціалу.

Реформування митних органів відповідно до сучасних викликів передбачає цифровізацію процесів, модернізацію логістичних механізмів та впровадження інноваційних технологій митного контролю. Такі зміни дозволяють підвищити якість адміністрування та адаптувати митну інфраструктуру до умов зростаючих обсягів торгівлі.

Корупція у митних органах є однією з ключових загроз для ефективного функціонування державного управління та для забезпечення економічної безпеки країни. Її поширення формує суттєві перешкоди для прозорого та законного здійснення зовнішньоекономічних операцій, створюючи умови для незаконного переміщення товарів, мінімізації або ухилення від сплати митних платежів і податків. Такі явища спричиняють вагомі фінансові втрати державного бюджету, підривають конкурентоспроможність легального бізнесу та деформують ринкове середовище[61]. Корупційні дії у митній сфері також суперечать євроінтеграційним прагненням України, оскільки дотримання принципів правової держави та боротьба з корупцією належать до ключових вимог Європейського Союзу. Неefективність у вирішенні цих проблем може суттєво ускладнити реалізацію стратегічного курсу України на інтеграцію до європейського політичного та економічного простору.

Аналіз стану злочинності у митній сфері України демонструє високий рівень корупційних проявів, що створює стійку загрозу макроекономічній стабільності. Митні правопорушення є структурним елементом економічної злочинності, тісно пов'язаним із функціонуванням тіньової економіки, ухиленням від сплати податків і митних зборів, а також діяльністю організованих груп. Ускладнення схем незаконного переміщення товарів спричинило домінування групових форм митної злочинності, що передбачає суворіші санкції відповідно до Кримінального кодексу України. Це засвідчує нагальну потребу комплексних реформ, спрямованих на зниження рівня корупційних ризиків у митній діяльності.

Одним із ключових чинників поширення корупції є відсутність цілісної системи державного кримінологічного моніторингу економічних процесів та

недостатня координація правоохоронних органів у запобіганні митним правопорушенням. Така інституційна роз'єднаність сприяє формуванню умов для зловживань посадових осіб і створює труднощі для виявлення організованих корупційних схем[62]. Додатковим каталізатором є високий попит на нелегальні джерела доходів серед працівників митних органів, що підвищує рівень корупційних ризиків та спричиняє суттєві економічні втрати, водночас знижуючи довіру суспільства до державних інституцій.

Ефективна протидія корупції у митній сфері потребує формування чітких пріоритетів у модернізації митного контролю. Йдеться про вдосконалення митного законодавства, широке застосування електронного декларування, оптимізацію контрольних процедур, запровадження сучасних технологічних рішень та ефективних моделей управління митними ризиками. Водночас необхідно посилити персональну відповідальність як працівників митниць, так і учасників зовнішньоекономічної діяльності за порушення митного законодавства. Усі ці заходи є визначальними для зниження корупційних проявів, зміцнення економічної безпеки та формування суспільної довіри до державних органів[63].

Результати соціологічного дослідження «Корупція в Україні 2022: Розуміння, сприйняття, поширеність» відображають актуальні тенденції у сфері митної корупції. Зокрема, 11,3% українських підприємств мали контакти з митними службовцями, що суттєво більше порівняно з показником 2021 року (8%). За поширеністю корупційних ситуацій митниця займає перше місце серед усіх оцінених сфер діяльності державних органів. Згідно з даними опитування, 35,2% респондентів мали досвід корупційних контактів, що хоч і менше ніж 42,8% у 2021 році, але це зниження статистично незначуще. При цьому 33% опитаних повідомили про конкретні корупційні стимули у взаємодії з митними органами.

Найпоширенішим видом корупційних порушень залишаються пропозиції щодо пришвидшення митних формальностей. Про такий досвід повідомили 27,4% респондентів, що мають досвід взаємодії з митними службами. Хоча цей

показник дещо знизився порівняно з 2021 роком, він залишається одним із найвищих серед усіх сфер державного управління. Крім того, 22,1% опитаних зауважили, що ініціатива корупційних дій надходила безпосередньо від працівників митних органів, що є підтвердженням системності проблеми.

Ці дані наголошують на критичній необхідності продовження реформ і поглиблення антикорупційних заходів для забезпечення економічної стабільності та створення сприятливого бізнес-середовища.

Важливою складовою діяльності Державної митної служби України є реформа системи запобігання та протидії корупції. Її результативність визначає рівень суспільної довіри до митних органів, а також впливає на економічний потенціал держави. У структурі Держмитслужби функціонує спеціалізований підрозділ – Відділ з питань запобігання та протидії корупції, діяльність якого регламентується Законом України «Про запобігання корупції» та Типовим положенням НАЗК від 27.05.2021 № 277/21.

Для отримання інформації про можливі корупційні дії запроваджено внутрішні канали інформування, які забезпечують повну анонімність викривачів. Одним із сучасних механізмів є застосування QR-кодів, розміщених у пунктах пропуску та підрозділах митного оформлення, що дозволяє швидко та безпечно подати повідомлення відповідно до процедури, визначеної наказом Держмитслужби від 04.06.2021 № 415.

З метою формування мотиваційних механізмів для викривачів наказом Держмитслужби від 07.04.2021 № 243 затверджено спеціальне положення щодо заохочення таких повідомлень. Упровадження цих підходів відповідає європейським стандартам та сприяє поступовій гармонізації української митної системи із системою ЄС.

Використання європейського досвіду має особливе значення для реформування української митниці. Польща виступає одним із найбільш показових прикладів успішної адаптації митного законодавства до норм ЄС та впровадження сучасних інформаційних систем, що забезпечують безпаперовий документообіг. Це створює можливості для України переймати передові

практики та технології, орієнтовані на створення ефективної, прозорої та цифровізованої митної служби [64].

Міжнародні проекти, включно з програмою EU4PFM, відіграють значну роль у реалізації стратегії цифрової трансформації митниці, впровадженні інформаційних систем моніторингу та контролю, а також у зменшенні корупційних ризиків. Така співпраця дозволяє Україні зміцнювати митну інфраструктуру, підвищувати рівень безпеки кордонів і забезпечувати поступове наближення до європейських інтеграційних стандартів.

Досвід країн ЄС, зокрема Польщі, підтверджує, що ефективна антикорупційна політика у митній сфері є важливою умовою сталого розвитку та довіри суспільства до державних інституцій. Для України ці орієнтири є важливими з огляду на прагнення досягти високого рівня прозорості та відповідності нормам Європейського Союзу [65].

Комплекс заходів, спрямованих на забезпечення економічної безпеки через удосконалення митної політики, дає змогу зменшити ризики у сфері міжнародної торгівлі, підвищити її прозорість і стабільність та створити умови для залучення інвестицій.

Воєнні дії, зокрема російська агресія, спричинили кардинальну перебудову зовнішньоторговельної логістики України, що потребувало швидкої реакції з боку митних органів. Зміна основних напрямів товаропотоків і переведення їх на західні пункти пропуску зумовили необхідність суттєвого підвищення пропускної спроможності митниць та ліквідації логістичних перешкод. Важливим інструментом у цьому процесі став спільний українсько-польський проєкт «Відкритий кордон», спрямований на спрощення процедур і впровадження сучасних технологічних рішень у митній сфері [66].

З початком повномасштабної війни митні органи України оперативно модернізували підходи до контролю та оформлення товарів, що дозволило забезпечити безперервність зовнішньоекономічної діяльності та підтримати економічну стійкість країни.

Митна безпека, як складова економічної безпеки, сприяє захисту внутрішнього виробництва та забезпечує стійкість економічної системи в умовах кризових явищ. Ефективне застосування інструментів митного регулювання формує необхідні передумови для зміцнення економічного суверенітету.

Аналіз митної політики в контексті національної безпеки демонструє, що збалансоване митне регулювання є важливим фактором зменшення негативного впливу неконтрольованого імпорту та підтримки внутрішнього виробництва. Відповідно до Митного кодексу України, митні інтереси є складовою національних інтересів, реалізація яких забезпечується через ефективні механізми контролю та дотримання митного законодавства.

Митна безпека включає комплекс дій, спрямованих на своєчасне виявлення та нейтралізацію загроз, що можуть завдати шкоди економіці, а також захист інтересів держави, бізнесу та міжнародних партнерів. Її взаємозв'язок із зовнішньоекономічною безпекою підкреслює багатовимірність функцій митної системи, яка оперує на межі економічних, правоохоронних та міжнародних інструментів впливу[67].

Завдяки проведенню державної податкової та митної політики митні органи забезпечують стабільність економічного простору, ефективність митної інфраструктури та оптимальний рівень експортно-імпортової взаємодії. У підсумку ефективна система митної безпеки сприяє зростанню внутрішнього виробництва, підтримує розвиток зовнішньої торгівлі та зміцнює міжнародні позиції України.

На сучасному етапі розвитку Україна має статус країни-кандидата на вступ до Європейського Союзу та офіційно імплементувала Угоду про асоціацію з ЄС. Одним із ключових стратегічних напрямів державної політики є поступова європейська інтеграція, що безпосередньо детермінує трансформацію митної сфери. Адаптація митної системи до норм і стандартів ЄС набуває визначального значення для підвищення прозорості, ефективності та уніфікації процедур контролю. Це, у свою чергу, сприяє інтенсифікації міжнародної торгівлі,

зміцненню позицій України у глобальному економічному просторі та забезпеченню стабільних бюджетних надходжень.

Євроінтеграційний курс зумовлює необхідність глибокої гармонізації митної політики України з регуляторними практиками Європейського Союзу. Такий процес передбачає модернізацію процедур митного контролю, цифровізацію операцій, упровадження інноваційних технологічних рішень та посилення транскордонної взаємодії. Системні зміни дозволяють мінімізувати адміністративні бар'єри, оптимізувати митні формальності та підвищити конкурентоспроможність української продукції на ринках ЄС.

Важливу роль у реалізації євроінтеграційної політики відіграє консолідована діяльність органів державної влади за підтримки громадянського суспільства. Оптимізація митної сфери сприяє не лише зміцненню економічної безпеки, але й забезпечує передумови для довгострокового розвитку держави. Завдяки уніфікації нормативно-правової бази Україна може значно швидше адаптуватися до стандартів ЄС, що формує основу для її подальших економічних, політичних та соціальних трансформацій.

Науковці підкреслюють, що глобалізаційні процеси одночасно створюють як нові можливості для України, так і додаткові ризики, пов'язані з порушеннями митних правил, зростанням контрабанди та недоотриманням бюджетних платежів. У зв'язку з цим виникає гостра потреба у своєчасному реагуванні на зовнішні виклики та попередженні їхніх негативних наслідків.

Поглиблення інтеграції України з ЄС позитивно позначається на її міжнародній репутації, проте одночасно передбачає значне скорочення митних формальностей. Відповідно, держава повинна заздалегідь розробити дієві механізми запобігання правопорушенням у митній сфері. Фрагментарні зміни та несистемні реформи у сфері митної справи можуть знижувати ефективність її функціонування.

До 2014 року митна політика України значною мірою орієнтувалася на нормативний досвід СРСР та пострадянських країн, проте подальші політичні події зумовили кардинальну зміну векторів. З огляду на це особливо важливим є

визначення ключових напрямів модернізації митної політики відповідно до європейських стандартів.

Європейський Союз трактує митну політику як елемент загальної внутрішньої та зовнішньої політики держав-членів, який реалізується через інституції, визначені законодавством. Спільна митна політика ґрунтується на функціонуванні митного союзу, що передбачає усунення митних зборів і нетарифних бар'єрів, а також формування єдиної тарифної політики у відносинах із третіми країнами. Україна прагне інтегруватися до цього митного простору, що зумовлює розширення спектра реформ, узгоджених з положеннями Угоди про заснування Європейської Спільноти[68].

Угода про асоціацію між Україною та ЄС накладає низку зобов'язань щодо реформування митної системи. Зокрема, ст. 76 Угоди визначає необхідність:

- спрощення й уніфікації вимог митних органів;
- оптимізації процедур митного оформлення;
- забезпечення недискримінаційного механізму оскарження дій органів влади;
- дотримання високих стандартів доброчесності на кордоні.

Окремо зазначено обов'язок України щодо скасування вимоги використання митних брокерів та ліквідації попередніх інспекцій товарів. Також країна зобов'язана застосовувати міжнародні договори, на яких ґрунтується діяльність митних органів ЄС.

Науковці акцентують на тому, що орієнтація на практики ЄС та РФ у минулому ускладнює адаптацію української митної системи до підходів ЄС, що мають іншу концептуальну природу. Натомість Угода про асоціацію забезпечує основу для правової конвергенції та формування спільних стандартів регулювання митної діяльності [69].

Україна вже здійснює масштабні кроки щодо зближення свого законодавства зі стандартами ЄС і офіційно отримала статус кандидата на вступ. Національна стратегія доходів на 2024–2030 рр. передбачає концептуальне

оновлення діяльності податкових і митних органів, зокрема шляхом поглиблення співпраці з бізнесом та переходу до принципів мінімального втручання.

Документ також наголошує на важливості міжнародної кооперації, обміну даними та формуванні України як Східної митниці ЄС. Передбачається створення нового Митного кодексу України на основі Кодексу ЄС та розширення правоохоронних повноважень митних органів[70].

Суттєвою передумовою інтеграції є цифровізація державного управління, що підвищує прозорість, скорочує тривалість процедур та мінімізує корупційні ризики. Зростання обсягів транскордонної торгівлі позитивно вплине на бюджет і сприятиме зменшенню боргового навантаження.

Програма підтримки економіки України (Ukraine Facility) передбачає виділення 50 млрд євро у 2024–2027 рр., значна частина яких буде спрямована на реформування митної системи та розвиток законодавчої бази.

Ключовим законодавчим актом є Проект Закону № 10411 щодо імплементації положень Митного кодексу ЄС. Документ передбачає оновлення термінологічного апарату, запровадження інституту митного представництва за європейським зразком, вдосконалення критеріїв авторизації та систематизацію митних режимів [71].

Європейська Комісія у звіті за 2023 рік позитивно оцінила прогрес України, зокрема інтеграцію до митних інформаційних систем ЄС та успішне застосування комп'ютеризованої транзитної системи. Водночас рекомендовано посилити боротьбу з незаконним переміщенням товарів, особливо тютюнових виробів.

Отже, гармонізація митної політики з нормами ЄС є одним із провідних стратегічних пріоритетів України. Незважаючи на вагомі здобутки, процес адаптації матиме тривалий характер, а подальше реформування митної системи залишається необхідною умовою успішної інтеграції до єдиного європейського економічного простору.

3.2 Напрями оптимізації митно-тарифної політики

З огляду на інтенсифікацію сучасних глобальних викликів – збройних конфліктів, трансформації міжнародних торговельних режимів та необхідності приведення національного законодавства у відповідність до стандартів Європейського Союзу й інших наднаціональних інституцій – питання оптимізації митно-тарифної політики набуває особливої актуальності.

Функціональне призначення митно-тарифної політики сьогодні передбачає не лише здійснення контролю за переміщенням товарів через державний кордон, але й активне стимулювання національного економічного розвитку шляхом модернізації митних процедур [72]. Такі процедурні зміни мають на меті підвищити конкурентоспроможність українських суб'єктів господарювання на глобальних ринках і забезпечити створення сприятливих умов для їх участі у міжнародній торгівлі. В умовах посилення геоекономічної турбулентності та появи новітніх зовнішніх загроз модернізована митна політика виступає важливим механізмом захисту економічних інтересів держави та швидкої адаптації до динамічних змін світової кон'юнктури.

Митно-тарифне регулювання посідає ключове місце в системі міжнародної економічної політики держави, оскільки забезпечує захист національних виробничих секторів від зовнішньої конкуренції та частково нейтралізує конкурентні переваги іноземних компаній. Основним інструментом реалізації такого впливу традиційно виступають митні платежі та пов'язані з ними тарифні механізми [73].

Паралельно з тарифною політикою функціонує система нетарифного регулювання, яка передбачає застосування нормативно встановлених обмежувальних заходів задля мінімізації проникнення імпортової продукції на внутрішній ринок. Такі заходи орієнтовані на захист інтересів як національних виробників, так і споживачів, забезпечуючи контроль якості товарів, стабільність внутрішньої конкуренції та безпеку товарообігу.

Слід наголосити, що вибір державою певних інструментів впливу на зовнішньоекономічну діяльність підприємств визначається конкретними макроекономічними умовами, пріоритетами розвитку та стратегічними завданнями зовнішньоекономічної політики [74]. У сучасному державному регулюванні міжнародної економічної діяльності ключову роль відіграють такі засадничі принципи: узгодженість зовнішньоекономічної та загальної економічної політики, системність державного контролю, переорієнтація з адміністративних методів на економічні, чіткий розподіл компетенцій між державою та суб'єктами господарювання, а також забезпечення рівноправних умов для всіх учасників зовнішньоторговельних операцій.

Разом із тим розглянуті інструменти державного регулювання мають низку недоліків. Це стосується, зокрема, валютних обмежень, які хоч і сприяють збереженню купівельної спроможності населення та запобігають надмірному притоку капіталу, здатному призвести до криміналізації економіки або втрати контролю над національним виробництвом, однак створюють асиметричні умови для різних підприємств і секторів. Валютний контроль неможливо повністю поширити на всю економіку, тому різні ринкові суб'єкти опиняються в нерівнозначних умовах. Крім того, його запровадження пов'язане зі значними витратами як з боку бізнесу, так і з боку держави, що може спричинити скорочення обсягів міжнародної торгівлі та спровокувати відповідні протекціоністські заходи з боку інших країн [75].

Квотування у сфері зовнішньої торгівлі також має подвійний ефект. З одного боку, воно забезпечує додаткові можливості для розвитку галузей, які потребують захисту, стимулює ріст їх рентабельності та сприяє зайнятості. З іншого — воно підвищує цінове навантаження на споживача та звужує можливості вибору, оскільки обмежує доступ до дешевших чи більш різноманітних товарів іноземного виробництва [76].

Митно-тарифне регулювання, незважаючи на його значущу фіскальну і захисну функцію, не завжди має однозначно позитивний вплив на діяльність підприємств. Воно може сприяти наповненню бюджету та убезпечувати

внутрішній ринок, проте водночас створює ризики для динаміки зовнішньої торгівлі та ефективності виробничої діяльності.

Враховуючи зазначене, актуальним завданням стає вдосконалення наявних механізмів митно-тарифного регулювання в Україні. Передусім це потребує:

- переорієнтації структури експорту у бік високотехнологічної продукції з високою доданою вартістю;
- формування довгострокових партнерських відносин із зарубіжними суб'єктами господарювання та зміцнення міжнародного іміджу України як надійного інвестиційного середовища;
- підвищення конкурентоспроможності національних товарів шляхом модернізації виробництва, а не за рахунок штучного заниження цін чи девальваційних заходів;
- удосконалення інструментів державного управління зовнішньоекономічною діяльністю.

Водночас підвищення міжнародної конкурентоспроможності України потребує координованих дій не лише з боку держави, а й з боку суб'єктів господарювання, які мають адаптувати власні стратегії міжнародного розвитку та ефективно використовувати інституційні інструменти виходу на зовнішні ринки.

Загалом система митно-тарифного регулювання має функціонувати відповідно до встановлених принципів, що забезпечують її прозорість, ефективність та економічну справедливість. Водночас необхідно враховувати, що кожен метод державного впливу – зокрема валютний контроль, квотування чи тарифні інструменти – володіє як позитивними можливостями, так і суттєвими обмеженнями, які повинні бути збалансовані в процесі формування сучасної зовнішньоекономічної політики України.

Результативність митного регулювання може бути суттєво підвищена за рахунок широкого впровадження цифрових технологій та автоматизованих інформаційних систем. Такі інновації сприяють мінімізації корупційних ризиків, підвищенню прозорості процедур та пришвидшенню руху товарних потоків, що

водночас знижує логістичні витрати бізнесу та відкриває нові торговельні можливості на міжнародному рівні.

У цьому контексті доцільним є формування комплексу рекомендацій, спрямованих на посилення ролі митної політики у зміцненні зовнішньоекономічних позицій України.

Стратегічні напрями розвитку митної політики передусім передбачають підвищення ефективності митного адміністрування. Забезпечення оперативного та якісного митного оформлення є ключовою умовою підсилення конкурентних переваг українських виробників і важливим чинником підвищення інвестиційної привабливості держави.

Водночас важливим є посилення інституційної здатності митних органів протидіяти корупції та незаконному переміщенню товарів. Упровадження електронного декларування, цифрових систем контролю та автоматизованих інструментів оцінки ризиків здатні суттєво підвищити рівень прозорості, зменшити вплив людського фактора та оптимізувати взаємодію бізнесу з митними службами.

Крім того, інтеграція України до європейських і глобальних митних ініціатив створює умови для застосування найкращих міжнародних практик і вдосконалення національних процедур регулювання. Гармонізація законодавства із загально визнаними стандартами підсилює передумови довготривалого економічного розвитку та сприяє входженню України до світових виробничо-логістичних ланцюгів [77].

У контексті світових економічних трансформацій митна політика України має забезпечувати не тільки захист внутрішнього ринку, а й створення умов для сталого розвитку національної економіки. Це становить вагому складову системи економічної безпеки, особливо з урахуванням зростання масштабів внутрішніх і зовнішніх загроз.

Оцінюючи ключові напрями трансформації митної політики з метою належного захисту зовнішньоекономічних інтересів держави, варто зосередити увагу на її системному оновленні, що включає адаптацію до вимог європейського

правового поля. Реформування є обов'язковою передумовою забезпечення економічної безпеки, підвищення прозорості та зростання довіри міжнародних партнерів. Це передбачає модернізацію інструментів контролю, оптимізацію процедур та розширення можливостей для електронної взаємодії, що відповідає сучасним тенденціям глобального управління торгівлею.

Другим важливим блоком є підвищення рівня економічної безпеки через адаптацію до вимог митного законодавства ЄС. Імплементация європейських процедур контролю, новітніх технологій і механізмів верифікації даних забезпечує підвищений рівень захисту товарних потоків та сприяє ефективній детінізації зовнішньоекономічних операцій. Такий підхід формує надійну інституційну основу для розбудови стійкої економіки та поглиблення економічних зв'язків з міжнародними партнерами.

Окреме значення має реформування митної політики в частині модернізації інфраструктури та цифрової трансформації процедур. Запровадження автоматизованих систем контролю, електронних сервісів і сучасних методів аналізу ризиків забезпечує підвищення результативності роботи митних органів, скорочення часу митного оформлення та інтеграцію України у глобальні логістичні ланцюги.

Особливої актуальності митна політика набуває в умовах воєнного стану. Митні надходження стають вагомим джерелом наповнення бюджету, а митні органи – ключовим елементом системи протидії незаконним потокам товарів, включно з продукцією, що може бути використана у військових цілях. У таких умовах митна служба виконує функції не лише фінансового, а й стратегічного бар'єра, що забезпечує фізичну безпеку держави.

Сучасні соціально-економічні та безпекові виклики потребують глибокої трансформації митної політики з урахуванням динаміки глобальних процесів. Це зумовлює необхідність запровадження передових цифрових технологій, посилення кадрової спроможності, а також налагодження ефективної міжнародної взаємодії для протидії транскордонній злочинності.

Фіскальна функція митної політики водночас передбачає системну оптимізацію тарифної структури, податкових механізмів і процедур адміністрування. Ефективне виконання цієї функції забезпечує збалансованість торговельних потоків, сприяє прозорості економічних операцій і формує сприятливий інвестиційний клімат. Цифровізація процесів, розвиток електронних платформ та автоматизованих систем аналізу є ключовими умовами підвищення результативності цієї функції.

Імплементация митної політики у частині вдосконалення правового забезпечення є одним із визначальних чинників інтеграції України у світову економічну систему. Гармонізація нормативно-правової бази з міжнародними стандартами сприяє підвищенню ефективності митного контролю, скороченню транзакційних витрат та зміцненню позицій українських виробників на зовнішніх ринках.

Важливою умовою формування сучасної митної політики є її синхронізація з нормами Європейського Союзу. Уніфікація процедур, технічних регламентів і стандартів безпеки створює можливості для інтеграції у внутрішній ринок ЄС, зменшує бар'єри у торгівлі та сприяє поглибленню економічної співпраці.

У підсумку, аналіз наявних викликів і потенційних можливостей свідчить, що реформування митної політики України потребує комплексного підходу та довгострокової стратегічної орієнтації, спрямованої на підвищення економічної безпеки та захист національних інтересів на міжнародній арені.

Висновки до 3 розділу

Проведений аналіз свідчить, що митна політика України є важливим інструментом забезпечення економічної безпеки та ключовою складовою європейської інтеграції. Гармонізація митного законодавства з нормами ЄС, цифровізація процедур і модернізація митного контролю сприяють підвищенню

прозорості, ефективності адміністрування та розширенню доступу українських товарів на європейські ринки.

Встановлено, що митна політика виконує не лише фіскальну, а й регуляторну та захисну функції, підтримуючи національного виробника і формуючи конкурентне внутрішнє середовище. Водночас високий рівень корупційних ризиків у митній сфері залишається суттєвою загрозою економічній стабільності, що зумовлює необхідність посилення антикорупційних заходів, автоматизації та управління митними ризиками.

Обґрунтовано, що оптимізація митно-тарифної політики має здійснюватися з урахуванням глобальних викликів, воєнних умов та структурних змін у зовнішній торгівлі. Упровадження європейських практик, розвиток міжнародної співпраці та цифрових технологій створюють передумови для сталого економічного розвитку й успішної інтеграції України до єдиного європейського економічного простору.

Стан регулювання зовнішньоекономічної діяльності потребує постійного аналізу та коригування із урахуванням швидкоплинних змін світової економіки. Адаптація митної політики до глобальних трендів дозволяє мінімізувати негативний вплив зовнішніх шоків та сприяє зміцненню конкурентоспроможності української економіки.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота магістра містить нові підходи до виконання наукового завдання, яке пов'язане з впливом митно-тарифного регулювання на динаміку обсягів імпорту та експорту України. У результаті дослідження сформульовано такі висновки і пропозиції:

1. Митно-тарифне регулювання виступає ключовим елементом державного впливу на зовнішньоекономічні процеси, забезпечуючи баланс між фіскальними потребами, захистом національного виробника та дотриманням міжнародних торговельних зобов'язань. У результаті розвитку національної митної системи та трансформацій у правовому полі сформовано багаторівневу структуру митного адміністрування, яка охоплює мікро-, мезо-, макро- та міжнародний виміри регулювання. Зміни у митній політиці безпосередньо впливають на умови доступу товарів на ринок, рівень конкурентоспроможності вітчизняної продукції, валютні надходження та економічну безпеку держави. Отже, митно-тарифна політика є багатофункціональним інструментом, що поєднує фіскальні, регуляторні та інтеграційні завдання та потребує системного, науково обґрунтованого підходу до формування й удосконалення.

2. Інструментарій митно-тарифного регулювання охоплює широкий спектр тарифних і нетарифних заходів, що дозволяють державі гнучко впливати на умови зовнішньої торгівлі, стимулюючи імпорт і експорт або обмежуючи їх залежно від економічних пріоритетів. Мита, акцизи, ПДВ, спеціальні та антидемпінгові заходи, квотування, ліцензування й технічні бар'єри формують комплексний механізм регулювання товаропотоків, забезпечуючи реалізацію фіскальної, протекціоністської та соціально-економічної функцій держави. Ефективність застосування цих інструментів визначається якісною методикою розрахунку митних ставок, прозорістю процедур митної оцінки та узгодженістю тарифної політики з міжнародними правилами й інтеграційними зобов'язаннями. Таким чином, оптимізація механізмів митно-тарифного впливу є важливою умовою підвищення конкурентоспроможності України та її

інтеграції у світовий економічний простір.

3. Теоретичний аналіз впливу митно-тарифного регулювання на зовнішню торгівлю засвідчує, що митна політика є ключовим інструментом формування торговельних умов, регулювання експортно-імпортних потоків та забезпечення економічної безпеки держави. Вона інтегрує тарифні й нетарифні важелі, дозволяючи державі гнучко реагувати на зміни глобального середовища, підтримувати національних виробників та контролювати стратегічно важливі сегменти ринку. У сучасних умовах лібералізації та посилення міжнародної конкуренції пріоритетами митного регулювання стають спрощення процедур, цифровізація митних процесів, зменшення транзакційних витрат і створення передбачуваних умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності. Водночас зростання ролі нетарифних заходів та необхідність адаптації до європейських стандартів актуалізують комплексний підхід до аналізу впливу митних інструментів на зовнішню торгівлю. Незважаючи на позитивні тенденції, національна митна система стикається з низкою проблем — тінізація операцій, контрабанда, порушення прав інтелектуальної власності, недостатній рівень пропускної спроможності й технологічної оснащеності. Ці чинники знижують ефективність митної політики й стримують розвиток міжнародної торгівлі. У цих умовах державна митна стратегія має бути спрямована на посилення контролю, удосконалення інституційного середовища, підвищення прозорості процедур та узгодження національних механізмів регулювання з вимогами ЄС і глобальних ринків. Комплексне застосування тарифних і нетарифних інструментів, підкріплене інноваційними технологіями та чітким нормативно-правовим забезпеченням, створює підґрунтя для підвищення конкурентоспроможності економіки й зміцнення її інтеграційного потенціалу.

4. Узагальнюючи сучасні тенденції функціонування зовнішньоекономічної діяльності України, слід відзначити, що повномасштабна війна стала ключовим чинником структурних диспропорцій у зовнішній торгівлі та значного зниження експортного потенціалу держави. Попри руйнування інфраструктури, втрату виробничих потужностей, розрив логістичних ланцюгів

та погіршення інвестиційного клімату, українська економіка демонструє поступове відновлення й адаптацію до воєнних умов. Стратегічна орієнтація на Європейський Союз, диверсифікація ринків збуту, удосконалення логістики й поглиблення інтеграції до внутрішнього ринку ЄС сприяють стабілізації торговельних потоків. Однак значне негативне торговельне сальдо, зростання імпорту критичних товарів, падіння фізичних обсягів експорту та збереження високих ризиків свідчать про необхідність комплексної державної політики, спрямованої на зміцнення виробничої бази, розвиток торговельної інфраструктури та модернізацію експортно орієнтованих галузей.

5. Аналіз митно-тарифної політики України засвідчує, що національна система митного регулювання перебуває у процесі глибокої трансформації, зумовленої імплементацією норм СОТ та Поглибленої і всеохоплюючої зони вільної торгівлі з ЄС. Відбувається системне зниження середнього рівня ввізного мита, поступове розширення преференційного режиму для європейських товарів, а також переорієнтація захисних заходів у бік спеціальних, антидемпінгових та компенсаційних мит. У той же час зберігаються проблеми вибіркового протекціонізму у чутливих галузях, а точкове застосування вивізного мита потребує перегляду з огляду на міжнародні зобов'язання. Зменшення ролі тарифів у системі регулювання підсилює значення нетарифних заходів та високої якості митного адміністрування. Подальша ефективність МТП залежить від повної гармонізації з нормами ЄС, цифровізації митниці, прозорих процедур контролю та формування збалансованої моделі захисту, що одночасно підтримуватиме національного виробника й не перешкоджатиме інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості.

6. Динаміка імпорту та експорту України упродовж останніх років демонструє високий рівень чутливості зовнішньої торгівлі до зовнішніх шоків, насамперед пандемії COVID-19 та повномасштабної військової агресії росії. Різке падіння експортних можливостей, зумовлене руйнуванням виробничих активів, блокадою портів та порушенням логістики, спричинило суттєве звуження торговельного балансу та значні регіональні диспропорції. Водночас

адаптація бізнесу, диверсифікація логістичних маршрутів, зростання імпорту критично важливих товарів та часткове відновлення глобального попиту у 2023–2024 рр. сприяли помірній стабілізації торговельної діяльності. Незважаючи на позитивні зрушення, структура експорту залишається вразливою до цінової кон'юнктури та воєнних ризиків, що потребує підтримки переробної промисловості, модернізації інфраструктури, розширення ринків збуту та подальшого поглиблення економічної інтеграції з ЄС.

7. Удосконалення митно-тарифного механізму України в умовах євроінтеграції потребує комплексної гармонізації законодавства зі стандартами ЄС, підвищення прозорості та цифровізації митних процедур, а також системного посилення інституційної спроможності митних органів. Європейський вектор розвитку вимагає від України модернізації механізмів контролю, усунення адміністративних бар'єрів, запровадження електронних сервісів та інтеграції до європейських інформаційних систем, що сприятиме прискоренню товарообігу й підвищенню конкурентоспроможності національного бізнесу. Водночас вагомим залишається фактор боротьби з корупцією та протидії незаконному переміщенню товарів, адже саме ці ризики стримують ефективність митної реформи й суперечать євроінтеграційним зобов'язанням України. Реалізація запропонованих заходів забезпечить формування сучасної, безпечної та ефективної митної системи, здатної підтримувати економічну стабільність держави й сприяти її інтеграції до внутрішнього ринку ЄС.

8. Оптимізація митно-тарифної політики України передбачає системне оновлення інструментів регулювання зовнішньоекономічної діяльності шляхом модернізації тарифних і нетарифних механізмів, цифровізації процедур та посилення інституційної спроможності держави. У сучасних умовах глобальної нестабільності пріоритетними стають підвищення конкурентоспроможності національного виробництва, створення сприятливих умов для експортерів, мінімізація адміністративних бар'єрів і зміцнення фіскальної ефективності митних органів. Важливу роль відіграють інструменти управління ризиками,

електронне декларування та автоматизовані системи контролю, що знижують корупційні загрози й пришвидшують переміщення товарів. Врахування світових тенденцій та імплементація європейських стандартів формують основу для довгострокового реформування митної сфери й забезпечення стійкого розвитку зовнішньої торгівлі України.

ПЕРЕЛІК ПОСИЛАНЬ

1. Абрамова А. С., Савчук Т. М., Жаворонок А. В. Митні платежі як складова доходів державного бюджету. *Проблеми і перспективи економіки та управління* № 4(4), 2015.
2. Harris E. M., Lewis D. L. The Ancient Greek Economy: Markets, Households and City-States / E. M. Harris, D. L. Lewis. – Cambridge : Cambridge University Press, 2015. – 356–380 с. URL: https://scispace.com/pdf/the-ancient-greek-economy-markets-households-and-city-states-1668dsze6p.pdf?utm_source=chatgpt.com (дата звернення 14.10.2025)
3. Орлик В.М. Податкова політика Російської імперії в Україні в дореформений період : монографія. — Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2007. — 628 с
4. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства : навч. посіб. / уклад. А. Р. Дунська, Г. П. Жалдак, В. Ю. Бондар. Київ, 2024. 523 с.
5. Новикова К. І. Протекціонізм та вільна торгівля у митній політиці України. *Академія митної служби України*. 2009. С. 1–8.
6. Положення про Державну митну службу України. URL: https://customs.gov.ua/en/polozhennia?utm_source=chatgpt.com. (дата звернення 14.10.2025)
7. Сучасна митна справа України: проблеми та перспективи. URL: http://dmitrienko2.narod.ru/index_muto.htm. (дата звернення 14.10.2025)
8. Митний кодекс України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/92-15>. (дата звернення 15.10.2025)
9. Митне законодавство. URL: https://static.rada.gov.ua/zakon/PR1/4skl/2/0800/0892_1.htm?utm_source=chatgpt.com. (Дата звернення 15.10.2025)
10. Гребельник О. П. Митне регулювання зовнішньоекономічної діяльності : навч. посібн О. П. Гребельник. Київ: Центр навчальної літератури. 2005. 696 с.
11. Пашко П. В., Пісной П. Я. Митна політика та митна безпека України.

Фінанси України. 2006. № 1. С. 74–86.

12. Луцик А. Митна політика України як стимулятор економіки в умовах інтеграційних процесів. *Економічний аналіз*. 2010. № 7. С. 91–93.

13. Про Митний тариф України: Закон України від 04.06.2020 №674 – IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674-20#Text> (дата звернення 15.10.2025)

14. Митний кодекс України : Закон України від 13.03.2012 № 4495-VI (зі змін. і допов.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення 17.10.2025)

15. Кахович О. О., Кахович Ю. О. Проблемні питання формування митної політики в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2017. № 2. С. 77–79.

16. Про митну справу в Україні: Закон України від 25.06.91 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 44. 575 с.

17. Дрозд О. Ю. Митний режим транзиту: адаптація до європейського митного регулювання. *Правова позиція*. 2023. № 3 (40). DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-3.30>. (дата звернення 20.10.2025)

18. Скибінський О., Сивохіп П. Особливості митного регулювання в Україні. *Економіка та суспільство*. 2024. № 62. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-62-108>. (дата звернення 20.10.2025)

19. Захожай К. В., Рудик Н. В., Сивульська Н. М. Митне регулювання в Україні у довоєнний та воєнний періоди. *Проблеми економіки*. 2024. № 1 (59). С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2024-1-112-12>. (дата звернення 25.10.2025)

20. Shrivastava S. Recent trends in supply chain management of business-to-business firms: a review and future research directions. *Journal of Business & Industrial Marketing*. 2023. Vol. 38 No. 12. P. 2673–2693. DOI: <https://doi.org/10.1108/JBIM-02-2023-0122>. (дата звернення 26.10.2025)

21. Alsharari N. M. Risk management practices and trade facilitation as influenced by public sector reforms: institutional isomorphism. *Journal of Accounting*

& *Organizational Change*. 2022. Vol. 18 No. 2. P. 192–216. DOI: <https://doi.org/10.1108/JAOC-11-2018-0117>. (дата звернення 28.10.2025)

22. Єроменко А. Р. Вплив воєнного стану на митне регулювання транзиту товарів через кордон України / А. Р. Єроменко, О. О. Сластьоненко // *Innovative Approaches to the Progressive Solution of Scientific Research Problems : XVI International scientific and practical conference, 27-29 March 2024, Valencia, Spain.* – International Scientific Unity, 2024. P. 80–82. DOI: <https://ir.dpu.edu.ua/handle/123456789/2397>. (дата звернення 01.11.2025)

23. Єфімова Г. В., Побережець О. О. Зовнішньоекономічна діяльність України в умовах воєнного стану. *Economic Synergy*. 2024. № 2. С. 63–84. DOI: <https://doi.org/10.53920/ES-2024-2-5> (дата звернення 03.11.2025)

24. Bondarenko O., Utkina M. Martial law and smuggling of goods: the search for the optimal model of legal liability. *Journal of Financial Crime*. 2024. Vol. 31. No. 1. P. 63–75. DOI: <https://doi.org/10.1108/JFC-01-2023-0014>. (дата звернення 03.11.2025)

25. Гаврилюк І. І. Динаміка та тенденції розвитку міжнародної торгівлі в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 47. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2126> (дата звернення 17.10.2025)

26. Бондаренко Н. Розвиток зовнішньоекономічної діяльності українських підприємств в умовах глобалізації економіки. *Соціальна економіка*. 2020. № 59. С. 105–117.

27. Завгородній А. В. Принципи зовнішньоекономічної діяльності: національні та регіональні виміри. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 1. С. 85–93.

28. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон [монографія] / Ю. Г. Козак, Н. В. Притула, О. А. Єрмакова та ін. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с.

29. Зовнішня торгівля товарами. Підсумки I півріччя 2023 року. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/zovnishnya-torhivlya->

tovaramy-pidsumky-i-pivrichchya-2023-roku (дата звернення 20.10.2025)

30. Обсяги тарифних квот у 2016-2021 роках в рамках ПВЗВТ. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f5cea3c3-d7e0-4e49-994d-f87089e3d3fc&title=TarifniKvotiVRamkakhPvzvt&isSpecial=true>. (дата звернення 21.10.2025)

31. Легостаєва О. Тенденції розвитку зовнішньоекономічної діяльності підприємств України. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 2. С. 28–32.

32. Овсієнко А. М. Управління зовнішньоекономічною діяльністю суб'єктів господарювання. *Економічний вісник університету*. Збірник наукових праць науковців та аспірантів. Переяслав-Хмельницький : ПХДПУ, 2015. Том 27-1. С. 123–128.

33. Гаврилюк І. І. Розвиток міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин в Україні. *Економіка та суспільство*. 2022. № 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1969>. (дата звернення 23.10.2025)

34. Остапенко Т. Г. Нанорівень розвитку менеджменту зовнішньоекономічної діяльності підприємств. *Управління розвитком*. 2016. № 3 (185). С. 48–54.

35. Ковтун Е. Управління зовнішньоекономічною діяльністю підприємства. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*. 2018. № 2. С. 41–45.

36. Решетняк К. Е. Експортно-імпортні операції як основа зовнішньоекономічної діяльності підприємства. *Управління розвитком*. 2012. № 3. С. 30–32.

37. Мельник Ю.В., Самосудов А.С. Розвиток експортного потенціалу підприємств молочної галузі в умовах європейської інтеграції України. *Молодий вчений*. 2020. № 3 (79). С. 56–82.

38. Микитенко Т. В. Організація постмитного контролю та аудиту : навчальний посібник. Ірпінь : УДФСУ, 2020. 342 с.

39. Митна справа в Україні: Митний кодекс України. Нормативно-правові акти. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 448 с.

40. Найденко О.Є., Єніна А.О., Костяна О.В. Основні аспекти становлення та розвитку митної справи України. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. Розділ «Глобальні та національні проблеми економіки». 2018. Вип. 23. С. 506–511.

41. Науменко Н. Нетарифні методи регулювання зовнішньоекономічної діяльності. *Економіка України*. 2015. №2. С.80–82.

42. Обсяги тарифних квот у 2016-2021 роках в рамках ПВЗВТ. URL: <https://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=f5cea3c3-d7e0-4e49-994d-f87089e3d3fc&title=TarifniKvotiVRamkakhPvzvt&isSpecial=true>. (Дата звернення 28.10.2025)

43. Обух В. Не помремо, так збанкрутуємо?.. Економічні збитки через COVID-19 у кілька разів перевищать обсяги українського ВВП. Укрінформ. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2881684-uroki-kitajskogo-koronavirusu-castina-1.html>. (Дата звернення 30.10.2025)

44. Огляд заходів, що вживаються країнами світу для боротьби з пандемією та подоланням її наслідків. Центр зовнішньополітичних досліджень Національного інституту стратегічних досліджень. URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/svitova-ekonomika-ta-pandemiya.pdf> (дата звернення 31.10.2025)

45. Паляничко В. Фінансові інструменти для підтримки бізнесу під час карантину: що треба знати? URL: <https://blog.liga.net/user/vpalianychko/article/36799>. (дата звернення 02.11.2025)

46. Песимістичний прогноз: збитки світової економіки від коронавірусу оцінили в \$6-9 трильйонів. Інформаційне агентство «Уніан». URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/pandemiya-koronavirusu-zbitkisvitovoji-ekonomiki-ocinili-v-6-9-trilyoniv-novini-ukrajina-10997906.html>. (дата звернення 04.11.2025)

47. Рибаківа Т.О. Методи фінансового регулювання

зовнішньоекономічної діяльності: теоретичний аспект. URL: http://www.intellect21.nuft.org.ua/journal/2018/2018_3/3.pdf. (дата звернення 04.11.2025)

48. Секторальна інтеграція України до ЄС: передумови, перспективи, виклики. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD185-186_2021_ukr.pdf. (дата звернення 05.11.2025)

49. Сиротюк О. Д. Деякі проблеми застосування митного законодавства при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Економіка. Фінанси. Право*. 2012. № 7. С. 23–25.

50. Скоробогатова Н. Є., Ремінський М. М. Формування зовнішньоторговельної стратегії вітчизняних експортно-орієнтованих підприємств під впливом пандемії COVID-19. *Економічний вісник НТУУ «КПІ»*. 2021. URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/view/231180>. (дата звернення 07.11.2025)

51. Стадник М. Вплив COVID-19 на світову економіку. *Вісник МСФЗ*. 2020. № 3. URL: https://msfz.ligazakon.ua/ua/magazine_article/FZ002118. (дата звернення 07.11.2025)

52. Статистичний експорт та імпорт товарів. Державна митна служба України. URL: <http://www.customs.gov.ua/?p=343>. (дата звернення 09.11.2025)

53. Статистичний комітет ЄС (EUROSTAT). URL: <http://europa.eu.int/en/comm/eurostat/serven/par6/6som.html>. (дата звернення 09.11.2025)

54. Статистичні дані щодо обсягів світової торгівлі в розрізі країн та галузей. Світова організація торгівлі. URL: https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/merch_trade_stat_e.htm. (дата звернення 10.11.2025)

55. Тивончук С. В., Тивончук О. Я., Павлоцька Т. П. Розвиток ринку в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Економіка АПК*. 2017. № 4. С. 25–31.

56. Тітар І.О. Імідж України в контексті асоціації з Європейським Союзом. *Економіка України*. 2016. № 6. С. 76–86.

57. Ченцов В. Міжнародні стандарти модернізації митних адміністрацій. Державне управління та місцеве самоврядування. 2015. Вип. 4. С. 227–232.
58. Ченцов В. Особливості еволюції управлінської структури Державної митної служби України. URL: [http://www.dridu.-dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02\(2\)/Chentsov.pdf](http://www.dridu.-dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-02(2)/Chentsov.pdf). (дата звернення 06.11.2025)
59. Шепотило О. Вплив COVID-19 на світову економіку та зовнішню торгівлю України. VoxUkraine. URL: <https://voxukraine.org/uk/vpliv-covid19-na-svitovu-ekonomiku-ta-zovnishnyu-torgivlyu-ukrayini/>. (дата звернення 06.11.2025)
61. Coronavirus Could Cost the Global Economy \$2.7 Trillion. Here's How T.Orlik, J. Rush, M. Cousin, J. Hong. URL: <https://www.bloomberg.com/graphics/2020-coronavirus-pandemic-globaleconomic-risk/?srnd=premium-europe&sref=6G2RWwOr>. (дата звернення 08.11.2025)
62. COVID-19 та світова економіка: врятувати неможливо ліквідувати? URL: <https://kreston-gcg.com/ua/covid-19-ta-svitova-ekonomika-vryatuvatinemozhливо-likviduvati/>. (дата звернення 08.11.2025)
63. FAO. The importance of Ukraine and the Russian Federation for global agricultural markets and the risks associated with the war in Ukraine. 2022. URL: <https://www.fao.org/3/cb9013en/cb9013en.pdf>. (дата звернення 09.11.2025)
64. Lepikhov A. The world enters a new era of risk: an overview of SIPRI research. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni-vidnosyny/svitvkhodyt-u-novu-eru-ryzykiv-ohlyad-doslidzhennya-sipri>. (дата звернення 09.11.2025)
65. Ministry of Digital Transformation of Ukraine. Ministry of Statistics: 93% of small and medium-sized businesses of Ukraine help the state win the war. 2022. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/mincifri-93-malogo-ta-serednogo-biznesu-ukrayini-dopomagaye-derzhavi-peremogti-u-vijni>. (дата звернення 09.11.2025)
66. Monthly survey of enterprises. Ukrainian business during the war. 6.2022. Kyiv, 2022. P. 19–24.
67. National Institute for strategic studies. Foreign trade in goods of Ukraine in January-May 2022. 2022. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/mizhnarodni->

vidnosyny/zovnishnya-torhivlya- tovaramy-ukrayiny-u-sichni-travni-2022. (дата звернення 11.11.2025)

68. Worldbank About Logistics Performance Index. URL: <https://lpi.worldbank.org>. (дата звернення 11.11.2025)

69. Кабінет Міністрів України. (2024). Юрій Драганчук: Вивчення досвіду європейських партнерів у митній сфері сприяє підготовці України до вступу в ЄС. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yurii-drahanchuk-vyvchennia-dosvidu-ievropeiskykh-partneriv-u-mytnii-sferi-spryaie-pidhotovtsi-ukrainy-do-vstupu-v-ies>. (дата звернення 12.11.2025)

70. Borshchuk Y., Dumiak Y. Reformation of customs services of Ekraine to achieve the goals of sustainable development. *Three Seas Economic Journal*. 2020. Vol. 1(2). P. 1–6. URL: <https://doi.org/10.30525/2661-5150/2020-2-1>. (дата звернення 12.11.2025)

71. Dmytro Zhuravlov, Ivan Lytvyn, Oleksandr Ilchenko, Ivan Yaromii, Yuliia Lepekha, Ensuring Economic Security of Ukraine in the Sphere of Foreign Economic Activity, *Journal of Security and Sustainability Issues* 10(2020). no. 1. P. 131–147. DOI 10.9770/jssi.2020.10.1 URL: <https://journals.lka.lt/journal/jssi/article/752/info>. (дата звернення 13.11.2025)

72. Dorofeeva L. M., Korneva T. V. New challenges for reforming the customs service of Ukraine. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*. 2021. No. 65. P. 233–237. URL: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2021.65.42>. (дата звернення 13.11.2025)

73. Maksymenko I., Chumak O., Akimov A. Efficiency of the customs taxation system as a key component of Ukraine's financial stability in the context of war. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2023. Vol. 9(3), 137–144. URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2023-9-3-137-144>. (дата звернення 14.11.2025)

74. Buhel Y. Fiscal function of customs policy as an important component of ensuring the efficiency of its mechanism formation. *Market Infrastructure*. 2021. № 53. URL: <https://doi.org/10.32843/infrastruct53-21>. (дата звернення 15.11.2025)

75. Development of Ukraine's Customs Policy in the Context of European Integration, 2023. URL:

<http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/book/308> (дата звернення 15.11.2025)

76. Akimova, Liudmila Mykolayivna, Oleksandr Oleksiiovych Akimov, and Olha Oleksandrivna Liakhovich. "State regulation of foreign economic activity." Науковий вісник Полісся 1.4 (12) (2017): 98–103. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvp_2017_4(1))

[bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvp_2017_4\(1\)](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=nvp_2017_4(1)). (дата звернення 17.11.2025)

77. Review on Status and Trends in Taxation of Foreign Economic Operations in Ukraine by N. Shevchenko, Shulga Ievgenii Viktorovych, 2019. URL:

<http://intjsyseng.org/article/10.11648/j.ijefm.20200805.13>. (дата звернення 17.11.2025)